

מעט על התרגום הקדום לפירוש המשניות של הרמב"ם.

חיבור פירוש המשנה לרמב"ם על מהדורותיו השונות נידון בארכיון בכ"מ ואף עסקו בו כאן

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=20183>

וכאן

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=47340>

אני רוצה לברר באשכול זה את הידוע על **התרגום הקדום** שהוא זה שעמד לפני רבותינו בדורות עבר (עכ"פ אלו מהם שלא ידעו לקרוא במקור הערבי).

מעט ע"כ כתבו כאן

<http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=5441#p45263>

ארבע סוגיות לפנינו

א. נפרש תחילה את הידוע על התרגומים המוכרים עד לדור אחרון.

ב. מצב כתבי היד של תרגום פירוש המשנה, זיקתם, קביעת עדי נוסח וכו'.

ג. העתק המשנה ופירוש המשנה שבספר בית הבחירה למאירי. סוגיא זו מתפצלת לשני ראשים האם נוסח המשנה ותרגום פיה"מ מקורו ברבנו המאירי והאם מדובר בתרגום שונה מהתרגום הנפוץ.

דרך גלגול נעסוק גם בדרכי מדפיסי ומהדירי ספר בית הבחירה ביחס למשנה ותרגום פיה"מ.

ד. שימושם של רבותינו הראשונים בתרגום פירוש המשנה לרמב"ם.

בדברים להלן אשתמש בקיצורים הבאים.

גוטל, דרך = הרב נריה גוטל 'דרך המלך במשנה - לבירור דרכו, מגמתו, אופיו ושיטתו של 'פירוש המשניות' לרמב"ם', פרי הארץ 5 (תשמ"ב). עמ' 38-72

<https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1623695533552>

הברמן, מבוא = משנה עם פירוש הרמב"ם: דפוס ראשון נאפולי רנ"ב מהדורת צילום הוצ' מקורות ירושלים תשל"דברי מבוא מאת א"מ הברמן.

<https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1623731528720>

הנשקה, הרמב"ם = פרופ' דוד הנשקה 'הרמב"ם כמפרש דברי עצמו', ספונות, ס"ח ח [כג], (תשס"ג), עמ' 163-117

<https://forum.otzar.org/download/file.php?id=29317>

הנשקה, שתי = הנ"ל, 'שתי הערות מימוניות' המעין, נ (טבת תש"ע), עמ' 95-90

http://shaalvim.co.il/torah/maayan-article.asp?id=350#_ftn11

ישפה, הרמב"ם = רפאל ישפה 'הרמב"ם והערבית' תרביץ נז (תשרי-כסלו תשמ"ח) עמ' 67-93

[https://www.jstor.org/stable/23597672?read-](https://www.jstor.org/stable/23597672?read-now=1&refreqid=excelsior%3A77e5f57d358dfe4d4e1ab23eba56fc53&seq=27#page_scan_tab_contents)

[now=1&refreqid=excelsior%3A77e5f57d358dfe4d4e1ab23eba56fc53&seq=27#page_scan_tab_contents](https://www.jstor.org/stable/23597672?read-now=1&refreqid=excelsior%3A77e5f57d358dfe4d4e1ab23eba56fc53&seq=27#page_scan_tab_contents)

פרנקל, דרכי = זכריה פרנקל 'דרכי המשנה' מעובד ומתוקן בידי ר' יצחק ניסנבוים ת"א תשי"ט.

קופפר, תרגום = אפרים קופפר 'תרגום עברי עתיק לפירוש הרמב"ם למשנה סדר נשים'. עלי ספר יא (תשמד)

[https://merhav.nli.org.il/primo-](https://merhav.nli.org.il/primo-explore/fulldisplay?docid=RAMBI71201808810005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993)

[explore/fulldisplay?docid=RAMBI71201808810005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993](https://merhav.nli.org.il/primo-explore/fulldisplay?docid=RAMBI71201808810005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993)

קופפר, תרגום עתיק = הנ"ל 'תרגום עתיק של פירוש הרמב"ם למשנת "חלק"'. עלי ספר א (תשל"ה) 59-80

[https://merhav.nli.org.il/primo-](https://merhav.nli.org.il/primo-explore/fulldisplay?docid=RAMBI71254019730005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993)

[explore/fulldisplay?docid=RAMBI71254019730005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993](https://merhav.nli.org.il/primo-explore/fulldisplay?docid=RAMBI71254019730005171&context=L&vid=NLI_Rambi&lang=iw_IL&search_scope=RAMBI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=creator,contains,%D7%A7%D7%95%D7%A4%D7%A4%D7%A8,%20%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D,%201905-1993)

שפיגל, מגיד משנה = הרב י"ש שפיגל 'ספר "מגיד משנה" שעל "משנה תורה" להרמב"ם', קרית ספר תשל"א,

עמ' 569-574

http://bookreader.nli.org.il/NliBookViewer/?ie_pid=IE47362048&gl=1*188pwe6*_ga*Nj11NDk5NjkwLjE2MjI0Njk2ODI.*_ga_8P5PPG5E6Z*MTYyMzA2MjA4Ni4yNC4xLjE2MjMwNjM5MDku

[NTM.&_ga=2.213740756.1520113153.1622977172-625499690.1622469682#page/n0/mode/2up](https://www.otzar.org/NTM.&_ga=2.213740756.1520113153.1622977172-625499690.1622469682#page/n0/mode/2up)

שפיגל האם = הנ"ל 'האם ראו הרשב"א והרב המגיד ובעל הגהות מימוניות את פירוש המשניות לרמב"ם?'
צפונות ט תשרי תשנ"א עמ' פב ואילך

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=106573&width=-17&scroll=0&udid=16230391961801792&pagenum=82>

רי"ח סופר על = הרב י"ח סופר 'על ספרים וסופרים א' צפונות ז ניסן תש"ן עמ' עז ואילך. (כתב בזה גם בספרו מנוחת שלום ח"ה סי' מו, נג. ומאחר ואמ"א לא בדקתי אם התחדשו שם דברים)

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=106571&width=-17&scroll=0&udid=16230391961801792&pagenum=77>

תא שמע הספרות = פרופ' י. תא שמע 'הספרות הפרשנית לתלמוד ח"ב'
<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=45793&start=1480#p704997>

כמו"כ נעזרתי במבוא לפיה"מ מהדורת הרב קאפח (מוה"ק י-ם תשכ"ג-תשכ"ט)

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=155219&width=-17&scroll=0&udid=16250359161731722&pagenum=6>

ומהד' הרב קורח (מכון המאור י-ם תשס"ט).

רוב ככל הציונים שלהלן הופנית להם מדברי חכמים שקדמו לי שרובם נמנו ברשימה דלעיל. זוכר כל הנשכחות
יכפר לי על אלו ששכחתי למנות שם.

את הידוע לנו על עבודת התרגום אני מביא תחילה מן האמור בויקי'
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9_%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%A0%D7%94_%D7%9C%D7%A8%D7%9E%D7%91%22%D7%9D#%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%9D_%D7%9C%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA

הפירוש מודפס בתרגום עברי בכל כרך סטנדרטי של ש"ס וילנא; אולם תרגום זה לוקה בחסר מבחינות רבות: התרגום נעשה בידי שבעה אנשים בתקופות שונות, והוא נכתב בעברית מסורבלת ובמקרים רבים קשה להבנה. עוד בחיי הרמב"ם תרגם רבי יהודה אלחריזי את הקדמת הרמב"ם לפירוש, ואת החלק הראשון של סדר זרעים עד סוף מסכת שביעית. גם רבי שמואל אבן תיבון תרגם בחיי הרמב"ם את "שמונה הפרקים" של ההקדמה למסכת אבות, ואת הפירוש למסכת אבות. כמאה שנה לאחר פטירת הרמב"ם, לאחר שהרשב"א התבקש על ידי קהילת רומי לשלוח להם העתקה של פירוש המשנה להרמב"ם, שלח הרשב"א שליח לקהילת אראגון, ושם נמצאו מתנדבים שתרגמו את הפירוש. רבי יוסף ב"ר יצחק אלפואל תרגם את החלק השני של סדר זרעים ואת סדר מועד. רבי יעקב ב"ר משה עכסאי תרגם סדר נשים.... רבי שלמה ב"ר יוסף בן יעקב הרופא מסרקוסטה את סדר נזיקין (חוץ ממסכת אבות). רבי נתנאל הרופא ב"ר יוסי תרגם סדר קדשים, ולפי עדות עצמו לא למד כמעט גמרא ועיקר עיסוקו ברפואה. לא ידוע מי תרגם את סדר טהרות.

סיכום רחב יותר ניתן למצוא במבוא של הברמן (אלא שבכ"מ לא דק פורטא ואכ"מ) אציין כעת כמה נקודות נוספות שהוצאתי מתוך הקדמות המעתיקים הללו. ההקדמות נדפסו בפיה"מ שבדפוס בבל הנפוצים (למעט ההקדמה לקדשים) והשוויתי אותם לדפוס נאפולי רנ"ב (באוצה"ח

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=53457&width=17&scroll=0&udid=16260884677537522>

(אביונים כמוני שאין להם אוצרה"ח נאלצים לפשוט ידיהם בגדוד וללקט **אחת הנה** ו**אחת הנה**. ההקדמה לסדר קדשים שחסרה שם ניתן למצוא אותה כאן https://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_func=stream&dps_pid=FL13522 1841 (מסריקות ספרה"ל https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001143297/NLI). ההקדמת ר"י אלחריזי בראש סדר זרעים. ההקדמת אלפואל בראש מסכת תרומות ובראש סדר מועד. חתימתו בסוף סדר מועד. ההקדמת עכסאי בראש סדר נשים. חתימתו בסוף אותו סדר ושם גם מכתב שלו לרשב"א ותשובת הרשב"א. ההקדמת שלמה ב"ר יוסף בראש נזיקין וחתימתו בסוף מסכת הוריות. ההקדמת ר"ש אבן תבון בראש מסכת אבות. ההקדמת נתנאל הרופא בראש סדר קדשים.

א. הרקע לתרגום חמשת הסדרים ("פרויקט רומי") מעט קודם לתחילת מלאכת התרגום הגיע לידי קהל רומי מקצת הפירושים (**הקדמת נתנאל-קדשים**) והיינו הפירוש לסדר זרעים (**הקדמת אלפואל-מועד**) ותרגומי ר"ש אבן תיבון לפרק 'חלק' מסנהדרין וממסכת אבות (**הקדמת עכסאי-נשים**). על תרגומו של רשב"א ל'חלק' ראו אצל קופפר 'תרגום עתיק'. וסברו שתורגם כבר הפירוש לשאר החלקים (**עכסאי ושלמה בהקדמותיהם. נתנאל בהקדמתו מוסר כי השליחות כללה גם בקשה לתרגום, אם לא ימצא תרגום קיים**).

השליח ר' שמחה (**הקדמת אלפואל-מועד; מכתב עכסאי לרשב"א**) עבר בכל הארצות ובגלילות פרובנצא וקטלוניא אך לא נמצא תרגום כזה בשום מקום (**הקדמת שלמה. בהקדמת עכסאי הנוסח 'שלוחו שלוחם לכל קהלות הקדש בספרד וליתר אחינו שבגולה'**). ואילו נתנאל כותב ששלוחו לכל קהל וקהל).

בהגיעו לברצלונה (היא בירת קטלוניה הנז"ל) אמר לו הרשב"א שאין בידינו תרגום כזה ואף לא נוכל לתרגמו וכתב לו הרשב"א שטר שליחות, עליו חתמו עוד מגדולי הדור בבקשה לסייע לו בתרגום (**הקדמות אלפואל-מועד**) ועכסאי).

המשיך לארגאון והגיע לוושקה [=וסקה נמצאת במחוז ארגון] ושם נמצאו הסדרים מועד ונשים בלשון ערב (**הקדמות אלפואל מועד, עכסאי ושלמה**). לגבי סדר זרעים (תרומות-ביכורים) נראה כי לא היה בדעתם לתרגם אותו בתחילה ורק לאחר סיום תרגום סדר מועד ביקש הרשב"א במיוחד מאלפואל שיתרגם גם אותו (**הקדמת אלפואל-מסכת תרומות ולפי"ז יש לפרש גם את דברי עכסאי בהקדמתו**)

שאר הסדרים לא נמצאו בוושקה וע"כ פנה השליח לסרקסטה [=סרגוסה. אף היא בארגון]. (הקדמות אלפואל (מועד), שלמה ונתנאל) ושם נמצאו כל הפירושים חוץ מסדר טהרות (שלמה בהקדמתו. לא ברור אם היו שם גם הפירושים לסדרים זרעים-נשים) ונפל סדר נזיקין בחלקו של שלמה ושל קדשים בחלק נתנאל.

ב. זמן התרגום.

התאריכים התוחמים את "פרויקט רומי" הם מחודש כסלו שנת נ"ז שאז כבר הגיע השליח לסרגוסה (נתנאל בהקדמתו) ועד חיום ג בחודש כסלו שנת נ"ח (חתימת שלמה-נזיקין). עוד ידוע לנו כי אלפואל סיים את העתקת סדר מועד בסוף סיון נ"ז. (דבריו בחתימה) ולאחריה החל בתרגום החלק שנצרך מזרעים (הקדמתו לתרומות) ואילו עבאסי התעכב ככה"נ בעבודתו והחל אותה רק בשנת נ"ח ובאותה שנה אף סיימה (אא"כ כתב את ההקדמה אחרי שסיים את מלאכתו).

ג. צורת התרגום

בהקדמת אלפואל למועד הוא מתנצל על שגיאות שישנם בתרגום, בין היתר מפני שהיה לפניו רק מקור ערבי ולא יכול היה להשוות. גם שלמה בהקדמתו מספר שהספר ממנו העתיק היה מלא שגיאות. ונראה א"כ שגם לפניו היה רק מקור אחד. דברים אלו מתאימים עם עדותו של נתנאל בהקדמתו שהפירושים אבדו מהמקומות בהם לא היו דוברי ערבית (וכן מעיד אלפואל שם).

לעומת זאת עכאסי בסוף דבריו כותב על דרכו לתקן במקום שנראה לו טעות במקור 'שאלו הספרים בודאי מוטעים היו... וכולהו חד מחתא מחתניהו'. נראה קצת שהיו לו מקורות ערביים. עוד מפורש אצל עבאסי שהספרים מהם העתיק לא היה כתובה בהם לשון המשנה. והוא מאשים בכך את המעתיקים שקדמוהו (ובאמת אנו יודעים שהרמב"ם העתיק את המשנה). והוא השלים את המשנה ממה שהיה מצוי אצלו. וד"ז חשוב בנוגע לקביעת נוסח המשנה (שכידוע נוסח הרמב"ם במשנה קובע לו דרך משלו ואכ"מ). וצריך לדעת שגם בזה אין למדין מהתרגום הישן שלא היה לפניו את המקור, (עכ"פ בסדר נשים). נקודה נוספת. עכאסי במכתבו לרשב"א מעיד שהוסיף הגהות מפעם לפעם ומבקש שהרשב"א יעבור על דבריו. נראה א"כ שהיה ת"ח במידה ידועה. יתכן א"כ שזה השפיע גם על סגנון התרגום בסדר זה (ונאריך אי"ה להלן)

ד. זהות המתרגמים.

הערה קצרה ומעיינת מעלה הברמן במבוא שם והיא שכל העוסקים ב"פרויקט רומי" היו רופאים. אלפואל נקרא 'החכם המפורסם הרופא'. (עכאסי בהקדמתו). שלמה בהקדמתו מספר כי דחק עצמו בלמאכת התרגום 'עם טרחי ומשאי... במלאכת הרפואות' ואילו נתנאל מעיד ע"ע שעסק בחכמת הרפואה ואף בשיר שנכתב לכבודו הוא מכונה 'החכם הרופא ר' נתנאל'.

על עכאסי אין אנו יודעים שעסק ברפואה אבל הוא מעיד ע"ע (בהקדמה) שנעזר ב'חברנו החכם החסיד ר' חיים בר' שלמה הרופא בן בקא'. כאמור לעיל יתכן ועכאסי היה יותר 'אחראי תוכן' ונעזר בר' חיים הרופא לגוף מלאכת התרגום.

על הקשר בין רפואה וידיעת לשון ערב באותם ימים יש להוסיף ממש"כ בשו"ת הרא"ש (כלל נה ט-ב) 'ידוע כי לא יוכל להיות רופא אלא מי שידוע לשון ערב על בוריה ומתכונתיה'

עוד נקודה חשובה שעולה מדברי העוסקים ב'פרויקט רומי' שהרשב"א לא היה בקי בערבית כלל. כי במכתב הרשב"א לעכאסי הוא כותב על פיה"מ "שמחנו על יופיו ודאגנו כי לא נבין את לשונו". ואילו אלפואל בהקדמה למועד אומר בשמו: 'הספרים [=פיה"מ] אינם מצויים אצלנו ומימינו לא הורגלנו ללמוד לשון הגרי'. ומכאן גם שלא היה בברצלוני כלל פיה"מ. לנקודה זו נדדקק אי"ה בהמשך.

עד כאן לגבי 'פרויקט רומי'. לגבי התרגומים הקודמים. כידוע ר"י אלחריזי תרגם חלק מסדר זרעים. אלא שיש נקודה הטעונה בירור בדבר. את הקדמתו לזרעים הוא פותח במילים 'נקרה נקראתי בעיר מרשילייא אשר על מבואות ים יושבת' הכוונה כמובן לעיר מרסיי שבפרובנס היושבת לחופי ים תיכון. ממשיך רי"א ומספר 'ותהי עלי שם יד רבותי[נה] אציליה ושועיה לפרש להם בלה"ק פירוש המשניות' והוא ממשיך ואומר 'וכאשר דבריהם הבינותי חשתי ולא התמהמהתי ומצוותם הקימותי והעתקתי פירוש זה הרב ללה"ק מלשון ערב'.

נראה מדבריו כי חכמי מרסיי ביקשו ממנו תרגום לפירוש המשנה כולה והוא נעתר להם.

לעומת זאת בספרו תחכמוני (שער חמישים) הוא מספר כי בהיותו בלונז' ביקש ממנו 'רבינו יהונתן הכהן להעתיק לו ספר זרעים לר' משה אביר הרועים'. הלכו להם חכמי מרשילייא ובקשתם לתרגום כל פירוש המשנה ובמקומם יש לנו את בקשת ר"י מלונז' לסדר זרעים בלבד.

בין כך ובין כך לא נשתייר לנו אלא תרגום שלו עד מסכת שביעית. ותרגום זה היה לפני אלפואל בהקדמתו. (כך שאין מקום להשערת ר"ש דיקמן בהקדמתו לבית הבחירה ברכות כביכול אלפואל תרגם בשנית גם תחילת סדר זרעים) [לדעת דיקמן](#)

עכ"פ בנוגע לתרגום מסכת אבות מעיד רשבא"ת שנעשה לבקשת חכמי לונזל כפי שבקשו ממנו לתרגם את המו"נ. (ואם נניח שהכוונה לאחר שכבר תירגם את המורה אז ניתן לקבוע תאריך מינימום לתרגום. אם צדקו בויקי שהתרגום למו"נ הושלם בשנת תתקפ"ד

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%95%D7%A8%D7%94_%D7%94%D7%A0%D7%91%D7%95%D7%9B%D7%99%D7%9D%D7%A9%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%9C_%D7%90%D7%91%D7%9F_%D7%AA%D7%99%D7%91%D7%95%D7%9F)

כאמור אין לנו כל מידע על התרגום לסדר טהרות. שפיגל ('מגיד משנה' עמ' 572) סבור שתורגם מאוחר לזמן זה. ואילו פרנקל (דרכה"מ עמ' 352) סבור שהוא קדום יותר לשאר (טענתו היא מכך שהיה כבר לפני הרא"ש. ונאריך בזה לקמן אי"ה)

הברמן (הנ"ל מהבוא עמ' 5 [הברמן מבוא](#)) קובע כי התרגום הסתיים בשנת ה'ק'. אך לא פירש את דבריו ולא ביאר מניין לו זאת.

לגבי איכות התרגומים השגות שבהם והתקלות שנולדו מהסתמכות עליהם לא היה בידי מן החדש וע"כ איני מוצא טעם להאריך בזה מה גם שהדברים סוכמו היטב במבואות למהדורות הרבנים קאפח וקורח (אגב. הרב קאפח גם מונה רשימה עניפה של תרגומים חדשים שנעשו בדורות אחרונים לחלקים מפיה"מ)

גם כאן כתבו בזה כבר. כאן 'אין לסמוך על העתק' <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=5441>

מצב כתבי היד של תרגום פירוש המשנה, זיקתם, קביעת עדי נוסח וכו'

א' קופפר (הנ"ל תרגום) מונה שמונה כתבי יד של פירוש הרמב"ם לסדר נשים הנמצאים במכון לתצ"י.
1. נשים נזקין המאה ה"ד כת"י פרמה (מוזכר לפעמים במחקר כפארמה ג*). נדפס במהדורה פקסמילית וישנו באוצר) <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=191380&width=-17&scroll=0&udid=16217526002312302>

זמין לצפיה

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000690200205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

* נחשב גם במידה מסוימת כעד נוסח למשנה וזה מה שגרם לרשימה עניפה של מאמרים המקושרים לפריט באתר כתיב. מתוך תשעת המאמרים המוזכרים עברתי על שבעה (מאמרו של דב זלוטניק, פרקלוס בן פלסלוס הנדפס בסה"ז לר"ש ליברמן ומאמרו של י"צ פיינטוך משהו על כתב-יד פארמה (דה רוסו 831) ספר השנה של אונ' בר אילן יח-יט תשמ"א. לא היו לפני) וכולם, חוץ ממאמרו של קופפר הנז"ל לא עוסקים בפירוש הרמב"ם ותרגומו אלא בנוסח המשנה. (במאמרו של קופפר התחלף סימן כת"י מ-984 ל-489. במאמרו של עץ חיים נרשם בטעות כת"י זה כפארמה ב' אלא שסימן זה כבר תפוס על כת"י אחר - משנה טהרות

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000890230205171&SearchTxt=497%20%D7%A4%D7%A8%D7%9E%D7%94 (נדפס

במהד' פיקסמילה עם מבוא מאת פרופ' בר אשר - https://greenbrothers.co.il/products/book-3092?variant=12461620292¤cy=ILS&utm_medium=product_sync&utm_source=google&utm_content=sag_organic&utm_campaign=sag_organic&gclid=Cj0KCQjw--GFBhDeARIsACH_kdY2yKruG9O8593Pqib48rqjQthdR1JCzmMsSZps1Xhyssr7_Kn5AUaAg (ROEALw_wcB

2. סדר נשים וקדשים וחלקים מזרעים נזקין וטהרות כת"י קמברידג' שנת שי"ז (המאה ה"ט)

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001392240205171&SearchTxt=%D7%98%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%AA

3. מועד (ממסכת פסחים), נשים, נזיקין (בתרגום רבי שמואל אבן תיבון?) כת"י ברלין מאה טו
https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001750530205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

זמין לצפיה.

לדברי קופפר (תרגום הערה 3) התרגום שבכת"י זה זהה לתרגום פירוש המשנה שהועתק בספר בית הבחירה למאירי

4. סדר מועד (מאמצע פסחים), נשים, נזיקין, קדשים, טהרות. כת"י פריס

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001292410205171&SearchTxt=%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%A1%20330

זמין לצפיה

5. סדר זרעים, מועד (חסר סוף עירובין, פסחים רובו חסר סוף עירובין, פסחים רובו וכן מסוף מסכת ביצה עד סוף הסדר) כת"י ותיקן המאה ה"ד.

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001745220205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

זמין לצפיה

https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.ebr.465

6. לששת הסדרים כת"י פריס משנת קנ"ט-קס"א (סוף המאה ה"ד)

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001292390205171&SearchTxt=%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%A1%20328

זמין לצפיה. קופפר (תרגום הערה 4) טוען שהנוסח בכת"י (עכ"פ בסדר נשים) שונות מאד מהנדפס. מאידך בכתבי רשמי כי נמצאו טעויות העתקה (ע"פ הדומות) משותפות עם דפוס נאפולי רמ"ד. והדבר טעון בירור נוסף. בכתבי שם הפנו לדברי פרופ' בר אשר במבוא למאהד' פקסימיליה מכת"י זה (ירושלים, תשל"ג). והרחבה נוספת במאמרו בעדה ולשון (תש"ם). שניהם אינם תח"י.

7. סדר זרעים מועד ונשים כת"י המבורג משנת קע"ז (המאה ה"ט)

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001675280205171&SearchTxt=%D7%94%D7%9E%D7%91%D7%95%D7%A8%D7%92%20156

זמין לצפיה

8. סדר נשים נזיקין כת"י אוקספורד המאה הי"ד

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000624770205171&SearchTxt=1272

ניסיתי אני למצוא עוד כתבי יד תרגום שלם (מדגיש: לא מקור ערבי ואף ולא תרגום חלקי להקדמות הרמב"ם, פירושו לפרק חלק או למסכת אבות. מספרם של אלה הוא גדול מאד. קופפר 'תרגום עתיק' הערה 1 מציין ליותר 70 כת"י מהתרגום עמ"ס אבות ויותר מ-60 לפרק חלק) ולא העליתי הרבה בחכתי. 9. לסדר קדשים וטהרות כת"י פירנצה משנת קסב. (המאה הט"ו)

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000935470205171&SearchTxt=%D7%98%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%AA

10. קדשים כת"י אוקספורד מאה ט"ו

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000891490205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

11. סדר קדשים כת"י אוקספורד סוף המאה הט"ו

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000891460205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

12. סדר קדשים כת"י אוקספורד משנת שכ"ז (המאה הט"ז)

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000917530205171&SearchTxt=21611

13. סדר קדשים כת"י פריס מהמאה ה-16 הועתק מכת"י אוקספורד

https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990001321090205171&SearchTxt=%D7%AA%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9D

זמין לצפיה

מעניין מאד מצב כתבי היד לתרגום סדר טהרות (3 כת"י שאחד מהם חלקי ומאוחר). ואולי יש בזה לסייע את דעת שפיגל (שפיגל 'מגיד משנה' עמ' 572) שסדר זה תורגם מאוחר לשאר הסדרים.

נוסף לכך יש לבדוק את נוסח המשנה ופירוש המשנה בדפוסים הראשונים ה"ה משניות דפוס נאפולי רנ"ב. (לעיל הבאתי קישורים) ותלמוד בבלי דפוס שונוצ'ינו, לכה"פ למסכתות שנדפסו קודם שנת רנ"ב והם: ברכות, ביצה, שבת, ב"מ, מגילה, כתובות, נדה (רמ"ד-רמ"ט). וכן מסכת אבות (רמ"ד-רמ"ה)

<https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1625646085422&pagenum=20&book=53540>

ואולי כדאי לבדוק את הנוסח גם בדפוס בומברג הראשון (ונציה ר"פ-רפ"ג) (ובשתי המהד' שאחריו?).

כמו"כ הזכירו כאן בעבר לשינויים בתרגום פיה"מ שבדפוס קושטא שמ"ג

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=33412>

עוד עד נוסח חשוב הוא דפוס נאפולי הנזכר המוגה ע"י ר' שמואל לירמה ע"פ הגהותיו של ר' שמואל ב"ר משה. מחקר מקיף ומעמיק על טופס זה נעשה ע"י י"צ פיינטוך 'הגהות ר' שמואל לירמה למשנה' קרית ספר נב, א (תשל"ז) עמ' 173-186.

http://bookreader.nli.org.il/NliBookViewer/?ie_pid=IE44761526&_gl=1*1mq74qu*_ga*NjI1NDk5NjkwljE2MjI0Njk2ODI.*_ga_8P5PPG5E6Z*MTYzNTA4ODI5Ni4xNDkuMS4xNjM1MDg4MzIzLjMz&_ga=2.228910300.110425097.1635086084-625499690.1622469682#page/n0/mode/2up

(בהמשך אזכיר מפעם לפעם עותק זה בשם העותק המוגה מדפוס נאפולי).

לצערי מכל שלושת הסריקות שבאתר הספרה"ל לא מצאו לנכון לסרוק עותק חשוב זה וסועדים אנו על שולחן

אוצה"ח <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=53457&width=-17&scroll=0&udid=16260884677537522>

(לכה"פ 150 עמודים ממנו...)

לעניין המשנה ופרוש המשנה שבכת"י ספר בית הבחירה
חוץ מכתבי יד אלו ישנו כת"י נוסף המכיל את המשנה ופיה"מ המתורגם והוא כתב יד של ספר בית הבחירה
לרבנו המאירי הידוע ככת"י פארמה 50 (להלן כת"פ)
https://web.nli.org.il/sites/NLIS/he/ManuScript/Pages/Item.aspx?ItemID=PNX_MANUSCRIPT_S990000621610205171

כת"י זה שנכתב בין השנים ר"ב-רט"ז מכיל את כל ספר בית הבחירה כפי שהוא לפנינו (למעט הפירוש למסכת אבות) והוא שהיה לפני רבינו החיד"א שתיאר אותו היטב בשה"ג (מע"ג מ 65) אלא שלא הזכיר את הפירוש למסכת חלה, ככה"נ לפי שהוא כלול בתוך הפירוש לפסחים. עוד תיאור מפורט של כתה"י מסר ר"ז שטערן במבוא לבית הבחירה עמ"ס אבות וינה תרט"ו (לא היה לפני במקורו רק את העתקה שבספר [בית אבות](#) ורשה תר"ף)

במקו"א כאן הזכירו את תיאורו של רז"ש הנוגע להצלת אותו כת"י.
<http://212.199.162.70/viewtopic.php?t=26116&start=40#p347645>
רא"ס בהערות לבית הבחירה קדושין <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=181691&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=12> (הערה 1) סבור כי רז"ש שגה בכמה פרטים. במבוא לבית הבחירה גיטין מהד' ר"ק שלזינגר כותב המהדיר כי במהד' הראשונה שי"ל בשנת תש"ג תיאר את כתה"י. אם יש כאן מישהו שמהד' זו זמינה לו ויכול להציץ ולראות מה כתב שם יבוא שכמ"ה

בעבר היה כאן אשכול מפואר שעסק (בין היתר) בשאלה האם המשנה ופיה"מ נוספו ע"י רבנו המאירי או שזו הוספת המעתיק.

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=17038>

הזכירו שם

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=17038&start=40#p169837> את דברי החיד"א שכותב בפשטות כי המאירי עצמו הוא שהעתיק את פירוש המשנה. (העתקה נוספת מדבריו כאן) אמנם כנגד זה הביאו שם את דברי תא שמע שבשאר כתבי היד מחיבור בית הבחירה לא הועתק לשון המשנה ואף לא תרגום מפירוש הרמב"ם. ועוד הזכירו שם את דברי הרב אברהם סופר שכידוע מהדיר והו"ל חלקים רבים מכת"י זה ובמקומות הרבה חזר על עמדתו כי הסופר הוא שצירף את המשנה ואת תרגום פיה"מ לתוך חיבורו של המאירי. (וזאת אף שהכיר את דברי החיד"א הנזכרים)

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=181691&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=12>

יעו"ש עוד הוכחות מסברא ומדברי חכמים שונים.

דעה זו חוזרת, בד"כ ללא תימוכין, אצל הרבה ממהדירי ספר בית הבחירה.

אציין כאן כמה הוכחות נוספות:

בבית הבחירה לסנהדרין דף י' א מוכח כי לפני המאירי היה נוסח אחר במשנה מזה שנמצא בכתב היד (במהד' הרב סופר הערה ח). עי"ש הערה ח

מקרה דומה נשנה שם בסנהדרין וכפי שהוכיח פרופ' א' אורבך במאמרו 'כל המקיים נפש אחת... גלגולו של נוסח, תהפוכות צנזורה ועסקי מדפיסים' תרביץ מ, (ניסן תשל"א), עמ' 270 הערה 9.

רב"י מנת בפתח דבר [לבית הבחירה ב"ב](#) טוען שמדובר בתופעה מצויה מאד. וע"ע בדברי רי"ש לנגה במבוא לבית הבחירה שבועות <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=11230&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=3>

במבוא לפיה"מ מהד' קורח (עמ' יד) הביאו ראייה דומה ביחס לפיה"מ שמדברי המאירי מוכח שהיה לו נוסח שונה בפיה"מ מאשר הנוסח שכבת"פ.

פרופ' תא שמע [הנ"ל הספרות עמ' 165 הע' 41] מציין לנקודות נוספות. ראשית תרגום המשנה הסתיים בשנת ה' נ"ח (כמש"כ לעיל) ואילו המאירי סיים את חיבורו כשנתיים לאחר מכן (לשונו בסוף הפתיחה למסכת אבות).

ת"ש סבור כי עדיין אפשר היה לו למאירי לצרף את תרגום המשנה לחיבורו אך לענ"ד זה דבר רחוק מן השכל. זאת ועוד תאריך סיום התרגום נכון לחמשת הסדרים אך כאמור ישנה סברה שהתרגום לסדר טהרות נכתב מאוחר יותר וא"כ כיצד כלל המאירי את תרגום זה למסכתות נדה ומקוואות

אלא שטענה זו מבוססת על ההנחה שהתרגום שבכת"פ זהה פחות או יותר לתרגום שנדפס אולם כפי [שנראה](#) [לקמן](#) טענה זו אינה ודאית כלל.

ונקודה נוספת בהקשר זה: כפי שנראה להלן, רבי אברהם מן ההר (בן דורו ומקומו של המאירי) השתמש ללא ספק בתרגום פיה"מ גם לסדר טהרות. והנוסח שאצלו שונה מנוסח הנדפס וקרוב לנוסח כת"פ.

יתירה מזו. המאירי עצמו בפירושו לנדה ומקוואות מציין לפיה"מ (ע"כ לקמן) וא"כ אין מקום לראיה זו.

טענה נוספת שמזכיר ת"ש היא שהמאירי לא דן הרבה בפירוש המשנה לרמב"ם. לטענה זו יש להעיר כי כפי שנראה **אי"ה לקמן** המאירי כן מביא מפעם לפעם את דברי הרמב"ם בפיה"מ אך גוף הדברים נראים נוכחים. לו היה למאירי את פיה"מ באופן רציף וקבוע יש להניח שהיינו מוצאים שימוש רב יותר בפירוש (אלא שניתן להתעקש כי התרגום הגיע לידי רק בגמר החיבור).

אחת הראיות שהוזכרו באשכול שם היא שלבד מכת"פ זה אין עוד כת"י מספר בית הבחירה הכולל את המשנה ופיה"מ (ראו לדוגמה בדברי רי"ש לנגה **במבוא לבית הבחירה** שבת המציין לעובדה זו ביחס לכת"י אוקספורד) אלא שאם נקבל **את השערתו של ר"א ליס** ביחס לבית הבחירה עמ"ס נזיר סוטה ש"ל בליוורנו תקמ"ה המבוסס לדעתו על כת"י אחר תעמוד בפנינו השאלה מדוע א"כ נמצא שם (למסכת נדרים בלבד) את המשנה ופיה"מ? והנה אין בידי לדחות את השערת הרב ליס שטרם והשווה בין המהדורות אבל דבריו אינם מסתברים מאחר ומהד' ליוורנו נדפסה ע"פ כת"י שהיה בידי בני משפחת פואה וכבר נודע שכת"פ היה בידי משפחה זו קודם שבא לידי ר"ז שטרן שמסרו לאוסף פארמה כפי שהוא מתאר בהרחבה.

=<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=39667&st=&pgnum=14&hilite>

מאחר ועיקר ראייתו של הרב ליס היא מהשמטות שיש בד"ל לעומת כת"פ נוכל אולי לקיים את השערתו אם נאמר שמדפיסי ליוורנו לא הדפיסו את הספר ישירות מכת"פ אלא העתיקו אותו להדפסה (מדובר בכתובה פרובנצילית שאינה נוחה לקריאה לאלו שאינם מורגלים בה. כך ממש נעשה בהתקנת בית הבחירה לב"מ **מהד' אלפערט**) והמעתיק התרשל בעבודתו

בזה ניתן גם ליישב מדוע במסכת נדרים טרח הסופר גם בהעתקת המשנה ופיה"מ אך השמיטם במסכות נזיר סוטה.

עוד ערעור על הנחה זו נמצא בדברי רח"ב רביץ שבמבוא ליומא **[שם הוא משער]** הוא קובע שמהד' הירשנזון מקורה בכת"י שונה מכת"פ. והנה במהד' זו מופעים המשנה ותרגום פיה"מ.

על גופה של ראייה ניתן לערער ולומר שפיה"מ הגיע לידי המאירי רק במהלך כתיבת חיבורו ואותם כת"י הם מן התקופה שקדמה להגעת פיה"מ לידי. (לשם כך עלינו לקבל את השערת רדצ"ה <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=7217&p=716288#p716287> שבית הבחירה נכתב בכמה מהדורות ושכ"פ משקף את מהדו"ב. וע"ע במש"כ בזה בספר אור המאיר עמ' 27 <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=554&width=-17&scroll=0&udid=16260884677537522&pagenum=27>) אמנם זה לא יעלה ארוכה ביחס לפירושו לאבות שבו אין את פיה"מ למרות שהוא משלבו כמ"פ בפירושו.

אגב. הרב מ"מ משי זהב (בשיתוף עם הרבנים דבורקס) הו"ל מכת"י ו"כ של 'פירוש המשנה להמאירי' (ירושלים תשל"א-תשל"ו)

לא הצלחתי לאתר את הספר ואיני מבין אם מדובר בהעתקה מכת"י אחר הכולל פירוש משנה מקורי למאירי, העתקת פיה"מ לרמב"ם שכת"פ, או לקט נבחר לפיה"מ מ'בית הבחירה'. (בקטלוג הספרייה https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001791010/NLI ציטטו מן ההקדמה: 'מצאנו לנכון להכניס את כל הפלפולים שאין בהם משום פירוש ישיר למשנה ולהתאים את דברי רבינו אל המשנה בלבד' ומשמע כלישנא בתרא) אודה מאד למידע ממי שמכיר את הספרי ויבוא שכמ"ה.

בכ"י פרמא (כלכר) מצורף נוסח המשנה ופירוש המשניות לרמב"ם לרוב המסכתות, ועל פיו הוא נדפס במהדורות. נוסח עברי מלא של פירוש המשניות לרמב"ם נחממש לראשונה בספרד, בשנת 1297, לאחר מבצע ספרותי נרחב שנתאפשר הודות להתערבותו של הרשב"א שעודד יוזמה זו. על כך ראה חלק א, עמ' 190. אין אפשרות להוכיח כי המאירי עצמו הוא אשר הוסיף את נוסח המשנה ופירוש הרמב"ם אשר עליה, בשלבים הסופיים של עבודתו, שנסתיימה, כאמור לעיל, בשנת 1300, אולם זו הנחה מתבקשת כביכול. אף על פי כן, מספור המשניות שונה מחלוקתן על פי המאירי, ובגוף ספרו אין המאירי מתייחס אף פעם לפירוש המשניות של הרמב"ם, אף לא במסכתות שו"ת שונות העברי קיים היה כבר קודם לזה, ועל כן אין גם לשלול את האפשרות כי מופר כתב-היד הוא ששילב את הפירוש הזה בעת העתקתו. מר אחי מלמד, המבין את עבודת הדוקטור שלו על תרגום פירוש המשנה לרמב"ם לעברית, מודיעני כי למרות השינויים הסגנוניים המצויים למדי בנוסח המאירי לעומת הנוסח המקורי של תרגום עבאס – ראה הקדמת המהדיר לבית הכחידה ברכות, 'ירושלים תש"ך, עמ' 8, ודברי א' סופר בהקדמתו למסכת כתובות: 'פירוש הרמב"ם הכתוב בכתב-יד זה הוא תרגום אחר לגמרי ממה שנמצא לפנינו בדפוס' – אין ספק כי הוא מעובד על פי תרגום זה. בעיה דומה קיימת גם בדבר פירוש המשניות ששימש את ר' אברהם מן ההר בפירושיו.

היחס בין תרגום פיה"מ שנדפס לזה שבבכתי"פ נקודת המוצא היא שפיה"מ לא תורגם בשלמותו לעברית אלא ב'פרוייקט רומי'. הנחה זו מתחזקת מן העובדה **כי כפי שהזכרנו לעיל** העוסקים ב'פרוייקט רומי' מדגישים כי לא נמצא תרגום מפיה"מ בשום מקום. בהקדמת המעתיק לנזיקין מפורש כי חיפשו גם בפרובנס תרגום ולא מצאו. ומדובר בשנים נ"ו-נ"ח החופפת לתקופת ראמ"ה והמאירי. הרוצה להניח כי היה נפוץ אז בפרובנס תרגום מפיה"מ יצטרך להסביר מדוע מנעו אותו הקהילות משליח רומי.

אלא שלמרות זאת אלו שבדקו והשוו בין נוסחי פיה"מ שבבכתי"פ לנדפס משוכנעים שמדובר בתרגומים שונים. על טיבו של תרגום זה ישנה כמעט תמימות דעים כי ישנם שינויים מובהקים בינו לבין התרגום המוכר אצלנו. (להלן, לצורך הדיון נקרא לתרגומים: נוסח כתי"פ ונוסח הנדפס)

ת"ש מזכיר בדבריו את דברי ר"א סופר בהקדמתו לבית הבחירה כתובות **[בהקדמה לכתובות]** ודברי ר"ש דיקמן בהקדמה לברכות **[לדעת דיקמן]** הסבורים כי מדובר בתרגום שונה (השערתו שם לזיהוי המתרגם אינה מתקבלת על הדעת) על עיקר טענתו חזר ר"ש דיקמן גם במבוא ליבמות <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=181690&width=-17&scroll=0&pagenum=5> והוא מאפיין את נוסח כתי"פ כמילולי יותר לעומת הנוסח הנדפס שהוא ענייני ודבר זה **מתאים עם דברינו לעיל** כי עכא"י, מתרגם פיה"מ שנוסח הדפוס, היה ת"ח במידה ידועה).

כאמור זו הדעה הרווחת אצל מהדירי ספר זה רי"ש לנגה (במבוא **לשבת** ולשבועות) סבור כי נוסח פיה"מ שבדפוס עדיף על שבכ"פ ר"ק שלזינגר במבוא לגיטין כותב **[לדעת שלזינגר במבוא לגיטין]** שנוסח פיה"מ בסדר נשים כתי"פ שונה לגמרי מהנדפס ומדובר בתרגום אחר ר"א **ליס** במבוא לנדרים סבור אף הוא שמדובר בתרגום שונה ונראה שממעתיק אחר יצא. **במבוא לסוטה** הוא מוסיף שנוסח כתי"פ גרוע מהנדפס.

כדעה זו סבר גם רמ"י בלוי שהו"ל את פי' ר"א מן ההר למסכת נדרים ונזיר ובהקדמתו הוא מציין כי נוסח פיה"מ המצוטט אצל ר"א מן ההר שונה מהנוסח הנדפס וזה לנוסח כתי"פ. מכאן הוא קובע כי מדובר בתרגום שנעשה בפרובנס (הוא מסתייע מלשונו החוזרת ונשנית של ראמ"ה 'פירוש המשנה שהועתק אצלנו')

ראיה נוספת לכך מעצם העובדה שהמאירי מביא מפיה"מ (**כפי שנראה לקמן**) אף ש'פרוייקט רומי' הושלם רק כשנתיים לפני שמאירי השלים את חיבורו. וכאן המקום לציין כי במסכת ע"ז (ט ב) כותב המאירי <https://shas.alhatorah.org/SP/Meiri/Avodah%20Zarah/9b> השישי. ובכל אופן הוא מזכיר (בדף לה ב <https://shas.alhatorah.org/SP/Meiri/Avodah%20Zarah/35b>) את פיה"מ לרמב"ם (בפסחים). אלא שניתן לומר כי המאירי ערך ותיקן את חיבורו לאחר שפיה"מ הגיע אליו.

כנגד כל הללו קובע ת"ש (שם) ע"פ דברי מר אורי מלמד בעבודת הדוקטור שלו על תרגום פיה"מ לעברית שהודיע לו 'כי למרות השינויים הסגנוניים המצויים למדי בנוסח המאירי [=כתי"פ] לעומת הנוסח המקורי של תרגום עבאס... אין ספק כי הוא מעובד ע"פ תרגום זה)

(לימים פרסם הלה את עבודתו הנזכרת בשם: אוצר המילים בתרגומים העבריים לפירוש המשנה לרמב"ם. (סדר זרעים). <https://hebrew-academy.org.il/2016/01/27/%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99-%D7%9E%D7%9C%D7%9E%D7%93> אשמח מאד מאד לקרוא אותה אולי ימצאו שם פתרונות לכמה מן השאלות שעלו כאן)

אוסף רק נופך מעט משלי. בתרגום לעדיות (פ"ב מ"י) https://he.wikisource.org/wiki/%D7%A8%D7%9E%D7%91%22%D7%9D_%D7%A2%D7%9C_%D7%A2%D7%93%D7%99%D7%95%D7%AA_%D7%91%D7%9E%D7%A9%D7%A0%D7%94_%D7%99

ישנו משפט שנשמט ככה"נ מפני הדומות (וכבר העירו ע"כ הרבנים קאפח וקורח במהדורותיהם). בדקתי עד כמה שידי מגעת בכתבי היד של התרגום וכולם נגועים בהשמטה זו לרבות הנוסח שבבכתי"פ. (בעותק המוגה של דפוס נאפולי תוקן כראוי). אם מדובר בתרגומים שונים (ובהנחה שאין שני מתרגמים נכשלים באותה השמטה) נצטרך להניח שהשגיאה היא במקור הערבי שהוא, או העתקות ממנו, נקרו לפני שני המתרגמים.

דוגמה נוספת היא מפירוש המשנה למסכת תענית (פ"ב מ"ג)

https://he.wikisource.org/wiki/%D7%A8%D7%9E%D7%91%22%D7%9D_%D7%A2%D7%9C%D7%AA%D7%A2%D7%A0%D7%99%D7%AA_%D7%91%D7%9E%D7%A9%D7%A0%D7%94_%D7%92

שם לפי נוסח הנדפס פוסק הרמב"ם הלכה רכבי יהודה (לגבי אמירת זכרונות ושופרות בתפילת התענית). אמנם במקור הערבי נכתב אין הלכה כר"י (ראו במהדורות קו"ק ע"ש שכבר עמד ע"כ בתויו"ט) והרב קאפח אף מעיד שכן הנוסח בכל כתה"י הערביים שעמדו לפניו (פורטו במבואו שם). אמנם אנכי בדקתי בכל כתבי היד של תרגום פיה"מ שלפנינו וכן בדפו"ר (נאפולי, אף בעותק המוגה שלו) ובכולם הנוסח הלכה כרבי יהודה.

(למעוניינים אציין את כתה"י והמיקום המדויק. (פירט וקישור בהודעה קודמת לעיל. המספרים שבסוגרים מכוונים לעמ' הדיגיטלי): כת"י ברלין r31 (67); כת"י וטיקן v 027 (64); כת"י פריס v 151 (312); כת"י המבורג 159 (161) וכ"ה בפיה"מ שבבית הבחירה (כת"פ) עמ' 161v (104) (במסכת זו לא נדפס פיה"מ באף א' ממדה"ב בית הבחירה).

ודבר מעניין הוא שבמסכת תענית (טו ב) מביא הריטב"א את דברי הרמב"ם בפיה"מ שפוסק הלכה כר"י ואף טורח לפרש מדוע פסק כך.

והערה חשובה נוספת: א' קופפר ('תרגום' הערה 1) מציין כי עיקר השינויים בין נוסח כת"פ לנוסח הנדפס הוא בסדר נשים.

עוד הוא מזכיר שם שישנם שינויים גם בכתבי היד שחלקם קרובים לנדפס, חלקם לנוסח כת"פ ובחלקם יש נוסח שוה לגמרי.

לדבריו אלו יש להוסיף את הקטע מתרגום פיה"מ (גיטין פ"ה מ"ח)

https://he.wikisource.org/wiki/%D7%9E%D7%A9%D7%A0%D7%94_%D7%92%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9F_%D7%94_%D7%97%D7%A4%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9_%D7%94%D7%A8%D7%9E%D7%91%22%D7%9D

שמופיע בשו"ת הרשב"א (מיוחסות ס' רד) ונוסחו שונה הן מהנדפס והן מכת"פ (לא בדקתי כעת בכתה"י).

לדרכם של מהדירים ומדפיסים

כאמור מכת"י פארמה הנ"ל נדפסו במהלך השנים כל ספרי בית הבחירה למאירי. מעניין מאד הדרך בה ראו המדפיסים והמדירים לטפל במשנה ובתרגום פיה"מ להלן רשימה הסוקרת את מצב הדפוסים. אני מדגיש כי לא היו לפני כל דפוס המאירי והשתמשתי באלו המצויים במאגרים ובאלו שהיו זמנים לי. לגבי מהד' מכון המאור מכיון שהיתה לפני רק לזמן קצר לא בדקתי אותה בדקדוק אלא רק למסכתות בהם ישנם הפרשים בין המהדורות החדשות. מהשוואה זו מצאתי שמבחינת נוסח המשנה ופיה"מ שווה מהד' זו למהד' זכרון יעקב. במסכתות שבהם במהד' ז"י הוסיפו את המשנה ופיה"מ נמצא אותם גם במהד' המאור (אף כשהם חסרים במהד' אחרות. לדוגמא חלה, חגיגה ומו"ק) ואילו במקום שזכ"י השמיטו, נשמט הדבר גם במכון המאור (אף אם נדפסו במהד' אחרות. לדוג' מגילה, סנהדרין ונדה). השוואה משונה זו מעוררת שאלה לגבי עצם היחס בין המהד' ואכ"מ.

והערה נוספת: בכתה"י לעיתים המשנה ופיה"מ כתובים זא"ז ואחריהם דברי המאירי ולעיתים המשנה כתובה באמצע ומשני צידה פרושי הרמב"ם והמאירי. (כבר עמדו ע"ז ר"א סופר בית הבחירה קידושין הערה 1 <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=181691&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=12> ורי"ש לנגה במבוא לבית הבחירה שבועות <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=11230&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=3>) בחלוקה שלהלן לא דקדקתי בכך וכל הוצאה הכוללת את המשנה ופיה"מ קרויה הוצאה כבכתה"י. (בשל אילוצים טכניים לא קישרתי כל כותר למאגר אליו הוא שייך. המעוניין ירו"ץ בקובץ הרצו"ב שהוא מקושר כדבעי)

ברכות,

- (1) ורשה תרח"ץ (ד"ס ממנהד' ליפשיץ-בידרמן ורשה תר"פ) והיא אינה כוללת לא את נוסח המשנה ולא את התרגום לפיה"מ.
- (2) מהד' ר"ש דיקמן ירושלים תש"ך. בסוף הכרך נדפסו המשנה עם פיה"מ.
- (3) זכרון יעקב. נדפס כבכתה"י.

חלה,

- (1) מהד' ר"א סופר ירושלים תש"ך. ללא המשנה ופיה"מ.
- (2) זכרון יעקב. נדפס כבכתה"י.

שבת,

- (1) ליוורנו תקנ"ד. ללא המשנה ופיה"מ.
- (2) רי"ש לנגה ירושלים תשל"ו. כבכתה"י
- (3) זכרון יעקב. כבכתה"י

עירובין

- (1) מהד' רש"מ זילברמן ורשה תרע"ג. ללא המשנה ופיה"מ.
- (2) מהד' הרשלר ירושלים תשכ"ב כבכתה"י
- (3) זכרון יעקב. כבכתה"י

פסחים

- (1) מהד' ליפשיץ (בילגורייא תרפ"ו). ללא המשנה ופיה"מ.
- (2) מהד' קליין ירושלים תשכ"ו. כבכתה"י
- (3) זכרון יעקב. כבכתה"י.

שקלים,

- (1) מהד' ר"א סופר ירושלים תש"ך. ללא המשנה ופיה"מ
- (2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

ר"ה,

- (1) מהד' ר"א סופר ירושלים תשכ"ט. ללא המשנה ופיה"מ.
- (2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

יומא

- (1) מהד' ר"י הירשנזון ירושלים תרמ"ה. כבכתה"י. (ד"צ נ"י תש"י)
- (2) מהד' ספרא ירושלים תשי"ט מבוססת על מהד' הירשנזון אלא שאת המשנה ופיה"מ הדפיסו בסוף הספר.

- (3) [מהד' רח"ב רביץ ב"ב תשכ"ו](#). כבתה"י.
(4) [מהד' ר"י קליין ירושלים תש"ל](#). כבתה"י
(5) זכרון יעקב. כבתה"י.

סוכה,

- (1) [חשו"ד](#) (ד"צ ממנהד' ליפשיץ-בידרמן-רוזנשטרן ורשה תר"ע). ללא המשנה ופיה"מ*. ([מהד' ספרא](#) ירושלים תשי"ט מבוססת על הוצ' זו (הכיתוב 'וילנא' בשער מוטעה).
(2) מהד' [ר"א ליס ירושלים תשל"א](#). כבתה"י.
(3) זכרון יעקב. כבתה"י.
* אע"פ שהיא מיוסדת על כתי"פ ככתוב בהקדמה.

ביצה,

- (1) [מהד' לנגה-שלזינגר ירושלים תשכ"ט](#). כבתה"י
(2) זכרון יעקב. כבתה"י

תענית,

- (1) מהדורות ר"א סופר ([וינה תרצ"ד](#); [ת"א תשי"ח](#); ירושלים [תשכ"ט](#)) נוסח המשנה מופיע לסירוגין, ורק במקומות שהוא שונה מנוסח הספרים. פיה"מ לא נעתק.
(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

מגלה,

- (1) [אמ"ד תקכ"ט](#). ללא המשנה ופיה"מ. (ניכר שממנה או מא' מבנותיה נסדרה [חשו"דה זו](#))
(2) מהד' [ר"מ הרשלר](#) ירושלים תשכ"ב. כבתה"י.
(3) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

מו"ק,

- (1) מכון הרבנים רבינוביץ-סטרליץ [י-ם תרצ"ז](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(2) מהד' שניה שלהם [שם תשכ"ב](#). הדפיסו בסוף הכרך את המשנה ופיה"מ.
(3) זכרון יעקב. כבתה"י.

חגיגה,

- (1) מהד' ר"מ לנגה [לונדון תש"ז](#) (=פפד"מ תרפ"ח).
(2) מהד' בנו ר"ש לנגה [ירושלים תשל"ז](#) עם המשנה וללא פיה"מ.
(3) זכרון יעקב. כבתה"י.

יבמות,

- (1) מהד' ר"ר אבואלעפיא [סלוניקי תקנ"ד](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(2) [מהד' אלבק](#) נ"י תש"ז [=ברלין תרפ"ב]. (מבוססת על סלוניקי עם השוואה חלקית לכי"פ) ללא המשנה ופיה"מ
(3) מהד' ר"ש דיקמן [ירושלים תשכ"ב](#). כבתה"י.
(4) זכרון יעקב. כבתה"י.

כתובות,

- (1) מהד' ר"א סופר [ירושלים תש"ז](#). כבתה"י.
(2) זכרון יעקב. כבתה"י.

נדרים,

- (1) מהד' ר"מ הלוי [ליוורנו תקנ"ה](#). משנה עם פיה"מ בראש כל פרק.
(2) [הלבערשטאדט תר"ך](#) משנה עם פיה"מ בראש כל פרק.
(3) [מהד' ר"א ליס](#) ירושלים תשכ"ה. משנה עם פיה"מ בראש כל פרק.
(4) [מהד' סגלשטיין-אלברט](#) ירושלים תשל"ז. משנה עם פיה"מ בראש כל פרק.
(5) זכרון יעקב. כבתה"י.

נזיר,

- (1) מהד' ר"מ הלוי [ליוורנו תקנ"ה](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(2) [הלבערשטאדט תר"ך](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(3) [מהד' ר"א ליס](#) ירושלים תשל"ג. כבתה"י.
(4) זכרון יעקב. כבתה"י.

סוטה,

- (1) מהד' ר"מ הלוי [ליוורנו תקנ"ה](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(2) [הלבערשטאדט תר"ך](#). ללא המשנה ופיה"מ.
(3) מהד' [ר"א ליס](#). כבתה"י.

(4) זכרון יעקב. כבכתה"י.

גטין,

(1) מהד' ר"ק שלזינגר ירושלים תשכ"ד. כבכתה"י.

(2) זכרון יעקב. כבכתה"י.

קדושין,

(1) מהד' ר"א סופר ירושלים תשכ"ג. עם המשנה אך ללא פיה"מ.

(2) זכרון יעקב. כבכתה"י.

חשוב לציין כי ישנם שינויים בנוסח פיה"מ אצלם מהנוסח הנדפס (ראו למשל בפיה"מ בדף יג ב) ומכאן שהשתמשו בכתה"י.

ב"ק,

(1) מהד' ר"ק שלזינגר (י-ם תש"י; שם תשל"א) כבכתה"י.

(2) זכרון יעקב. כבכתה"י.

ב"מ,

(1) מהד' ר"נ אלפערט נ"י תשי"ט. כבכתה"י.

(2) מהד' ר"ק שלזינגר י-ם תשל"ב. כבכתה"י.

(3) מהד' רמ"מ גרליץ י-ם תשל"ז. עם המשנה. אך ללא פיה"מ.

ב"ב,

(1) מהד' ר"א סופר נ"י תשט"ז. כבכתה"י.

(2) מהד' רבי מנת ירושלים תשל"א. כבכתה"י.

(3) זכרון יעקב. כבכתה"י.

סנהדרין,

(1) מהד' ר"א סופר ירושלים תשל"א (הקדמה חתומה תשכ"ה). עם המשנה אך ללא פיה"מ.

(2) מהד' ר"י רלב"ג וירושלים תשל"א. עם המשנה אך ללא פיה"מ.

(3) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

מכות,

(1) מהד' ר"ש סטרליץ ירושלים תרצ"ז (השלמה י-ם תשט"ו). ללא המשנה ופיה"מ. (המהדיר בהקדמתו מבאר שלא ראה טעם להעתיקם)

(2) מהד' ר"מ משי זהב ירושלים תשכ"ה. כבכתה"י.

(3) זכרון יעקב כבכתה"י. ומשי זהב יש אך אצל סופר אין.

שבועות,

(1) מהד' רי"ש לנגה ירושלים תשכ"א. כבכתה"י

(2) מהד' ר"א ליס (מבוססת על עבודת ר"ש סטרליץ). י-ם תשל"ג. כבכתה"י. (מצאתיה בביהמ"ד ליד הבית)

(3) זכרון יעקב. כבכתה"י.

ע"ז,

(1) מהד' ר"א סופר ירושלים תשל"א (הקדמה חתומה תשכ"ד). בסוף המסכת נוסח המשנה. ללא פיה"מ.

(2) זכרון יעקב כבכתה"י. (אגב. בבדיקה קלה שעשיתי יש בפיה"מ שינויי לש' מעטין מהנוסח הנדפס)

הוריות,

(1) מהד' ר"א סופר ירושלים תשכ"ט. ללא המשנה ופיה"מ.

(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

את מסכת אבות לא כללתי ברשימה מאחר והיא לא כלולה בכת"פ וכנזכ"ל

עדויות,

מהד' ר"א סופר ירושלים תשכ"ט ללא המשנה ופיה"מ.

(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

חולין

(1) מהד' נ"י תש"ו. כבכתה"י

(2) מהד' ר"א ליס ירושלים תשל"ד. כבכתה"י.

(3) זכרון יעקב. כבכתה"י

תמיד,

(1) מהד' ר"א סופר (ירושלים תשכ"ט) ללא המשנה ופיה"מ.

(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

מדות,

(1) מהד' ר"א סופר (ירושלים תשכ"ט) ללא המשנה ופיה"מ.

(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

נדה,

(1) מהד' ר"א סופר נ"י תש"ט. עם המשנה אך ללא פיה"מ. לדבריו ([עמ' 3 הערה א](#)) לא נמצאו שינויים משמעותיים בין נוסח הדפוס לנוסח כתי"פ.

לעומתו ר"ש שפיגל (הנ"ל על עמ' פב) מצא מעט שינויי סגנון אך נזהר מלקבוע שאכן זהו נוסח שונה. רא"ס [בהקדמה](#) מציין שסופר כתה"י לא העתיק את המשנה בשלמותה.

(2) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ

מקואות,

(1) בתוך [שערי טהרה](#) מאת ר"ש גורנציק (גורן) ירושלים ת"ש. ללא המשנה. שינויים בנוסח פיה"מ צוינו ע"י המהדיר (ע"ש [דבריו במבוא](#))

(2) מהד' ר"א סופר נ"י תשי"ד. ללא המשנה ופיה"מ.

(3) זכרון יעקב. ללא המשנה ופיה"מ.

בלי קשר לנידו"ד לי התחדש מן המקובץ שני דברים: ראשית מדפיסים ומהדירים עושים בכתבי יד כבשלהם. שנית. לי היה בראש זלזול במהד' זכרון יעקב כאילו הם רק מכון להוצ' ספרים (לפעמים תוך 'בליעת' יצירות של אחרים (וכמש"כ כאן <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=19&t=14623&start=40#p404350> והופתעתי לגלות ששגיתי בכך. מתוך ההפתעה אצתי לבדוק מה כתבו ע"כ באן בעבר ומצאתי כי קימחא טחינא הוא וכבר הראו זאת כאן כמה חכמים ומכללם מידעינו החכם ר' עדיאל ברויאר

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=4&t=25041>

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=4&t=33323>

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=605#p469975>

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=23062&start=40#p253698>

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=6618&start=2280#p434482>

וכאן דיונים על טיבם ודרכם

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=27494>

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=18859#p182962>

וכאן המקום לשאול אולי נזכה לטעום מן המאמר המובטח אודות תכניתו של ר' שמואל אשכנזי לההדיר מחדש את ספר המאירי

<https://forum.otzar.org/posting.php?mode=quote&f=19&p=694153>

בקצב של עלי ספר זה יכול לקחת הרבה זמן

הגהמ שכירות ז ז ה

תוס נזער נב א

ריטבא תענית טו

ר"ן סנהדרין ה א

שות הראש נוסח שונה

פי' ראש לכלאים ה הנוטע ירק

שם מעש ד ח

מכשירין ד

מהריק קעא

חדשים נ

רשבא א ד תתקיז, אלף קמט, אלף קסא

מיוחסות רד

5. כ"ראשונים" שבמפורש ציינוהו ודנו בגירסאות נכונות לפיהמ"ש (בנוסף לרשב"א - הערה 7) - נוכל לציין את הר"ן לקידושין פרק ג' מ"א (בדפוסים שלנו - ר"ף עמ' 46 שם מסבירה דנפשיה תלה הר"ן דברי רמב"ם בשינוי לשון גירסת המשנה. ואכן המעיין במהדורת הר"י קאפח שם יווכח שלרמב"ם אמנם היתה גירסה שונה במשנה). כך גם השיטמ"ק לכתובות י"ד ע"א הביא לשון פיהמ"ש לאורך משנה שלימה - עדיות פ"ח מ"ג "... וזה הלשון מוגה מהפירוש הכתוב בלשון ערבי, ואין בה נפתל ועקש", אם כי בהערות ר"י קאפח לפיהמ"ש שם לא צוינו שיבושים מיוחדים - האריך בשיטמ"ק לדון בשיטת רמב"ם, הקשה עליה, ולבסוף העדיף שיטת רש"י (עיי"ש). נוסף ונעיר שהרכ בצלאל אשכנזי השאיר הערות בכת"י לפיהמ"ש סדרי "טהרות", הדפיסם הרב מימון, והר"י קאפח מעיר להן. ובנוגע לפיהמ"ש במשנה זו ר' ב"דרכי המשנה" בפרק החמישי, שם העיר לסתירה לקידושין פ"ד מ"ו). ועי' בספרו של הרי"ל מימון "רמב"ם - תולדות" הנ"ל, עמ' ס"ז.

והנה ז.פ. ב"דרכי המשנה" בפרק החמישי העיר שלא הובא "פירוש המשנה" בספרי קדמונים כי אם מהרשב"א ואילך, משום שלא היה עדיין מתורגם ללה"ק. דברים אלה אינם נכונים. למרות שר' חיים מיכל ("אור החיים" עמ' 538) סבר שהרמב"ן לא ראה "פירוש המשניות" - רמב"ן כן ראהו, וצינו בחידושים למסכת נדה דף נ"ד ע"א ד"ה "והא דאקשינן". שם הביא דברי הרמב"ם, ו' צ"וח" עליו - כלשוננו - "...ותמיהני עליו אם העביר עיניו בפתחי נדה..." (ו' ועי' בהערות הר"ן קאפח לפיהמ"ש ערכין פ"ב-15, ונדה פ"ד - 26, 47, מה שתיקן רמב"ם במהדורותיו בענין מנין הימים - עיי"ש). נמצא שאף שקדם הרמב"ן לרשב"א - תלמידו -, בכל זאת ראה פיהמ"ש. אם כי הוכיח בספר "קנאת סופרים" ריש שורש ב' ש"לא שלטה עין הרמב"ן בפתיחת הרמב"ם למשנה", (ור' י"ד מלאכי" - כללי הרמב"ם אות כ"א, ובקובץ "הר"מ במז"ל" בסוף מאמר הרב משלם ראטה). הוי אומר שהרמב"ן אמנם ראה הפירוש, אך לא בשלימותו.

כך גם בנוגע להראב"ד. הביא "יד מלאכי" הנ"ל אות מ"ד מספר "יקר תפארת" שהראב"ד לא ראה פיהמ"ש, באשר "בימיו עדיין לא הועתק מלשון הגר"י; וכ"כ "אור החיים" הנ"ל. דבר זה צ"ב לאור השגות הראב"ד בהלכות כלאים פ"ח ה"ז. וכן בהלכות חובל ומזיק פ"ח ה"ד.

תופעה דומה קרתה בנוגע לריטב"א. בקובץ הנ"ל עמ' קפ"ח כתב הר"מ ראטה שנראה שהריטב"א לא ראה דברי הרמב"ם בפירוש המשניות. ואולם, הריטב"א בחידושו למסכת תענית דף י"ח ע"ב במפורש מציין את פיהמ"ש, וחולק עליו (בנוגע לשאלה מה השיב "התחלת תענית", רמב"ם כתב שהכוונה לשעות, בעוד שהריטב"א מבינו כמספר התעניות והעיר הריטב"א שבחבורו - הל' תעניות פ"א ה"ז - לא כתב כן רמב"ם "ונראה כי מה שכתב בפירוש המשנה טעות סופר הוא..."). ואמנם במהדורת הר"י קאפח כתב גם רמב"ם שהמכוון למספר תעניות, א"כ שב ותקן כהלכה. אגב - לפלא מה שמהדיר "חדושי הריטב"א" בהוצאת מוסד הרב קוק, תשל"ה, לא מצא לנכון להעיר על כך).

כך שמוצאים אנו "ראשונים" שראוהו עוד קודם שתורגם, וכפי שרבים ציינו מהדורות ערביות מדוייקות (כב"י המרבה לאזכר פיהמ"ש - ר' יו"ד סימן רצ"ד, אור"ח סימן רנ"ד, וסימן כ"ז וכן בסימן קכ"ח, ובכס"מ הל' תפילין פ"ד ה"ד, ועוד - ומצטט מהגירסא הערבית). אם כי, כמובן, התרגום גרם להתפשטות רבה יותר של פיהמ"ש, לכל הארצות והלשונות. מאידך מוצאים אנו, בתקופה מאוחרת הרבה יותר, את תרות"ד שלא היה לו "פירוש המשנה" (כך הוכיח ים שלמה ב"ק סי' מ"א, והובא בשה"ג הנ"ל, וב"אור החיים" עמ' 540).

7. בעיקר היה זה הרשב"א שצוה להשלים תרגום פיהמ"ש, וכבר העיר על כך החיד"א (שה"ג השלם ח"א מערכת גדולים סעיף ק"נ) "הועתק פירוש הנזכר בלה"ק בזמן הרשב"א שנת ג'ח". ור' במבואו של הר"י קאפח לפיהמ"ש עמ' 9 אות ב'. ואכן רשב"א מרבה ביותר להזכיר פיהמ"ש, הן בחידושו על הש"ס והן בשו"ת ידידיה, עפ"י רוב אמנם מדבר בשבחו, אך בדרכ"כ ע"מ לחלוק על עצם דבריו. ר' בחדושי הרשב"א ליבמות פרק חמישי דף נ"ב ע"ב - מזכיר פיהמ"ש, ותמה עליו "פה קדוש היאך יאמר דבר זה וכו'". אמנם בדפוסים דנן נדפס "רמב"ן", ברם הכוונה ודאי לרמב"ם בפיהמ"ש. עו"ר שם ביבמות פ"ג ע"א - "והרמב"ם ז"ל פסק בחבורו הגדול ובפרושי המשנה אשר לו..." ואף שם תמה על סתירת פסקים, "ולא ידעתי היאך יתקיימו שני פסקים הללו...". כמו"כ בחדושו לקידושין נ"א ע"ב - "ויש לתמוה בדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפ' המשנה שלו, והלך בזה ע"ד בעל ההלכות שגם הוא כתב כן (מציין הסתמכות רמב"ם על גאונים - ור' להלן אות י'), וכ"כ הרב בחבורו, וצ"ע". ושוב שם בדף ס' ע"א - "אח"כ מצאתי בפירושי המשנה לרמב"ם תלמידו (העקיף של הרי"ף דרך הר"י מיגאש ורבינו מימון הדיין. ור' הסיפור המובא בשה"ג) שכתב...", ואף שם חולק. כך גם מביאו הרשב"א הרבה בשו"ת - ר' שו"ת הרשב"א ח"א סי' שכ"ה, שם הזכיר "הרמב"ם ז"ל כתכמים פסק בפירושי המשנה שלו". וכן שם סי' ש"ל: "בדקתי אחר דברי הרמב"ם ז"ל בפירושי המשנה שלו..." (שם אמנם מקשה עליו, אולם להלכה מקבל דבריו, עיי"ש). עו"ר שם בס' ש"ט - לבאר המשנה במס' תמיד פרק ג', מ"ט בענין הטבת והדלקת המנורה, וכן שם סי' ע"ט, וכבר ציין זאת הכס"מ בהל' תמידין ומוספין פ"ג לבאר ה-רמב"ם מקו' הרע"ב במשניות שם, וכן העיר לרשב"א זה בתוי"ט שם. (המדייק ומבאר מה ש-הקדים הכס"מ לציין סי' ש"ט לפני סי' ע"ט, וכן ביאר תוי"ט הקשיים שיש בפירוש רבינו ברוך בר יצחק, שהרע"ב העדיפו, עיי"ש. אגב, הר"י קאפח שם לא העיר לא לתמיהות ולא לתשובות). עו"ר בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ד' (ובמבואו של הר"ש ליברמן ל"הלכות הירושלמי" עמ' י-י"א). אמנם "אור החיים" בעמ' 538 ציין ליד מלאכי דף קפ"ח ע"א המביא מרדכי בתשובה שרשב"א לא ראה הפירוש, ונדחק לומר שכוונת הרדב"ז לאותה תשובה מיוחדת ותו-לו. ברם ב"יד מלאכי" דידן איננו - ופשוט וברור מכל הנ"ל שרשב"א ראהו, והעמיק לעיין בו.

השאלה הסבוכה והמסועפת מכולם היא שאלת שימושם של הקדמונים בתרגום פיה"מ לרמב"ם
בירורה של שאלה זו דורש כמובן בקיאות עצומה בכתבי הראשונים וראוי לת"ח מובהקים לעסוק בו. אציין איפוא
רק ראשית ליקוט קצר מדברי אלו שעסקו בכך עם מעט נופך משלי (ליתר דיוק: משל פרוייקט השו"ת...).

ספרד

רמב"ן - תחילה יש לומר כי באמת ראוי להוציא את הרמב"ן מהדיון אודות משתמשי תרגום פיה"מ מאחר והוכח
כי הרמב"ן היה בקי במידה ידועה בערבית (ראו מאמר של ר' ישפה 'הרמב"ן')
אמנם באמת לא נמצא כמעט בדברי הרמב"ן שהתמש בפיה"מ, ובעל קנאת סופרים (ספר המצוות שורש השני.
מהד' פרנקל דף נז) הוכיח שאכן לא היה לפני הרמב"ן את הקדמת פיה"מ. אך מ"מ בכ"מ מצאנו שהזכיר אותו.
בפירושו לתורה (במדבר כ א) מביא משמונה פרקים לרמב"ם. בשער הגמול הזכיר פעמיים קטעים מפיה"מ
לפרק חלק. אלא ששלושת המובאות הללו תורגמו כבר קודם לזמן הרמב"ן וכמו שהעיר ע"כ בצדק פרופ'
הנשקה (הנ"ל שתי, הערה 5).

להבאה נוספת של הרמב"ן מפיה"מ מציין הנשקה שם בהמשך והיא מן הדרשה לראש השנה שם ציטט קטע
מפיה"מ למסכת ר"ה **בערבית!** (ע"ש שהקטע הושמט בחלק מכתה"י ובעקבותיהם בדפוסים והושלם בשתיקה
במהד' זכרון יעקב).

ר"נ גוטל (הנ"ל דרך הערה 5) מוכיח מחידושי הרמב"ן לנדה (נד א) שלפני הרמב"ן היה פיה"מ למסכת זו (א)
עכ"פ למסכת ערכין ע"ש) ודבריו נראים מקופיא נכונים יותר מהשערות של ר"מ הרש"ל בהערות לרמב"ן
שבמהד' שכוונת הרמב"ן לפירוש העולה מתוך פסק הרמב"ם בהלכותיו. אך מאחר ואין מדובר שם בציטטה
קשה לדעת אם היה לפניו תרגום קדום לסדרים אלו או שהביא מהמקור הערבי.

רשב"א - בשאלה אם ראה הרשב"א את פיה"מ נשתברו קולמוסים רבים, בייחוד לאור העובדה שהרשב"א היה
זה שעודד את מפעל תרגום פיה"מ כידוע.

סיכום הדעות בעניין ראו אצל ר"ח סופר (הנ"ל 'על' עמ' עט); ר"ש שפיגל (הנ"ל האם עמ' פב פג); ר"נ גוטל
(הנ"ל דרך הערה 7); ד' הנשקה (שם הערה 1) והעולה מדברי כולם הוא שהרשב"א ודאי ראה את התרגום
לחמשת הסדרים. לגבי סדר טהרות הנשקה מביא מחידושי הרשב"א לנדה (לו ב) המביא את פיה"מ שם. אלא
שהוא סבור כי הרשב"א ציטט זאת מהמקור הערבי וא"כ אינו עניין לדין (על שליטתו של הרשב"א בערבית ראו
שם אצל הנשקה. שאינו מקבל את מה **שהזכרנו לעיל מהנאמר ב'פרוייקט רומי'** ממנו עולה בבירור כי לא ידע
ערבית ואף לא היה לפניו את המקור הערבי).

עכ"פ ברור שהציטוט שם לא תואם לנוסח התרגום (אגב בכת"פ [דף v143] 297 הנוסח כנדפס). ולגוף דברי
הרשב"א ראו במאירי שם והשווה ללשון הרמב"ם בפיה"מ מהד' הרב קורח ומש"כ בהערה שם לגבי חזרת
הרמב"ם והבהרת דבריו במהדו"ב.

אגב. המעיין ימצא כי הרשב"א מרבה יחסית להביא מפיה"מ לסדר נשים. האם יש לכך קשר להתכתבות בינו
לבין עכאסי שתרגם סדר זה וביקש ממנו לעבור עליו (**כנזכ"ל?**)

והערה קטנה נוספת: 'פרוייקט רומי' נעשה בערוב ימי הרשב"א. (נפטר בשנת ה' ע' ראו משנכ"ב
<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=23810>) ויש מן הדוחק לומר שחידושי נכתבו לאחמ"כ.

ואם נקבל את השערת הרב ברון (מבוא לתוה"ב במהדורתו מוה"ק

[https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=157389&width=-](https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=157389&width=-17&scroll=0&udid=16250359161731722&pagenum=7)

[17&scroll=0&udid=16250359161731722&pagenum=7](https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=157389&width=-17&scroll=0&udid=16250359161731722&pagenum=7)) שהחידושים נכתבו קודם לתוה"ב אזי נצטרך
לדחוק שאת כל זה דחס ב"ב שנותיו האחרונות. (אמנם אני מהסס בראייתו של הרב ברון כי שינויים מברכה"ח
לברכה"מ אפשר לתלות במעתיקים כידוע ואכ"מ)

ריטב"א גם שימוש של הריטב"א בפיה"מ לרמב"ם אינו בגדר ספק (ראו הנשקה שם הערה 2) אלא שהריטב"א
ידע אף הוא ערבית (כמוכח מהשגתו על הרמב"ן בספר הזכרון פרשת שופטים (מהד' כהנא ירושלים תשמ"ג
עמ' פו) ומעתה צריך בדיקה במקומות שמביא מפירושו אם הם ציטוט מהמקור או מהתרגום.
לעניין זה אציין שבמסכת תענית (טו ב) מזכיר הריטב"א דברי הרמב"ם בפיה"מ השונים מדברי הרמב"ם
במקורות הערביים הידועים לנו ומתאמים רק לגירסה שנמצאת בתרגומים שלפנינו וכפי שהזכרנו זאת **לעיל**.

פרובנס

רבנו יצחק בעל העיטור - בעשרה מאמרות מאמר הזמן מזכיר ר"י ברא"מ (מהד' ר"מ יונה דף ח ג) את פיה"מ
לשביעית. (בדבריו במהדו"ק וחרז בו במשנ"ת ובמהדו"ב של פיה"מ) אם לא נחליט שהיה בקי בערבית הרי לנו
שימוש קדום מאד בתרגום. (כידוע כתיבת ספר העיטור משתרעת על שנים רבות אך נחתמה לא יאחר משנת
תתקנ"ג (ע"פ המבוא לספר מהד' כנסת)

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=54229&sid=9303d92fc3e1420b2f68b66233699c40#p678653>

(ר"י קאפח במבוא <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=155219&width=-17&scroll=0&udid=16250359161731722&pagenum=6> סבור כי תרגום אלחריזי נעשה בחיי הרמב"ם והיינו לא יאחר מתקס"ה. ולאמור יש להקדימו בכעשר שנים

ואולי מה שמזכיר ר"י אלחריזי בהקדמה לתרגומו את חכמי מרשלייא הכוונה לר"י ברא"מ (ותלוי **במש"כ לעיל**) אם היו אלו חכמי מרשלייא או ר"י מלוניל)

ראב"ד - ר"ח סופר [הנ"ל על עמ' עז-עט] מוכיח מפי ספרים וסופרים שהראב"ד לא ראה ולא הכיר בפירוש המשניות לרמב"ם.

לכא' דבריו פשוטים וא"צ לפנים אלא שר"נ גוטל [=הנ"ל דרך הערה 5] תמה ע"כ מדברי הראב"ד בהשגות הלכות כלאים פ"ח ה"ז והלכות חובל ומזיק פ"ח ה"ד. הנני מן המודעים כי עיינתי שם ובעוני לא מצאתי שם ראייה לסתור.

רבינו יהונתן מלוניל-אצל מעריצו הגדול של הרמב"ם ומי שהשתדל הרבה בתרגום חיבוריו (כולל אולי חלקים מפיה"מ וכנזכ"ל) לא מצאתי שיזכיר בחידושו את פיה"מ. וראו מש"כ פרופ' ש"י פרידמן, מבוא לפירוש ר"י הכהן מלוניל ב"ק עמ' מ שריה"מ כמעט אינו מזכיר את הרמב"ם בכלל בפירושו, עכ"פ לב"ק. (לגבי פיה"מ ע"ש הערה 112 והמבואות שם אינן מוכרחות לענ"ד) וע"ש שמשער שההתכתבות בין ריה"מ לרמב"ם נעשתה בזקנותו של ריה"מ ויתכן שחידושו נכתבו קודם.

אמנם אם פיה"מ לזרעים תורגם עוד לפני שנת תתקנ"ד וכמש"כ לעיל לגבי העיטור ואם היוזם היה ריה"מ אזי נמצא שחי עוד לפחות 16 שנה לאחר מכן (על שנת פטירת ריה"מ נכ"ב <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=19&t=28877>) וכ"ז צ"ע נוסף.

רבי אברהם מן ההר - מזכיר את פיה"מ פעמים רבות בפירושו לר"ס.

מאחר וראמ"ה כותב כמ"פ 'פירוש המשנה שהועתק אצלינו' נראה כי לא השתמש במקור הערבי (הערת רמ"י בלוי במהד' נדרים נא ב (קד הערה 25) וחזר על דעתו בהקדמה שנזכ"ל כי מדובר בתרגום פרובנציאלי והוא שהיה לפני המאירי <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=16166&pgnum=131> חשוב א"כ לציין כי ראמ"ה מכיר גם את התרגום למסכת נדה והוא מזכירו בפירושו ליבמות (דף יב ב). ומציטוט הלשון שם נראה כי התרגום שהיה בידו שונה במעט מהנוסח הנדפס. וילע"ע (ולשוות לנוסח המאירי שבכתי"פ).

ראמ"ה מזכיר גם את התרגום לכלים (שם דף מט ב). לגנעים (נדרים ח ב בסופו) ולידים (מגילה ח ב. הציטוט שם שונה מהנוסח הנדפס אבל יתכן וראמ"ה הוא ששינה מעט בהעתקתו).

מאירי.

הזכרנו לעיל את דברי ת"ש [הנ"ל הספרות עמ' 165 הע' 41] שהמאירי לא מרבה בהבאות מפיה"מ. כפי שהעיר פרופ' הנשקה (הנ"ל הרמב"ם עמ' 149 הערה 129) דבריו טעונים תיקון כי אין ספק שהמאירי השתמש בפיה"מ לארבעה סדרים (זרעים-נזיקין).

מבדיקה שעשיתי בפריקט השו"ת מצאתי למעלה מארבעים אזכורים של פיה"מ בספר בית הבחירה ומעתה יש לתקן גם את דברי הנשקה ולומר שהמאירי הכיר את פיה"מ גם לסדרים קדשים טהרות שכן הוא מזכיר את דברי הרמב"ם בפיה"מ עמ"ס נדה בכ"מ (ראו ע"פ המפתח של רא"ס במבוא לבית הבחירה נדה)

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=5058&width=-17&scroll=0&udid=16255688499739722&pagenum=5>

ואף בפירושו למקוואות (רשימה חלקית: פ"ה מ"ג; פ"ו מ"י; שם בסוף הפרק (בשנו"ס מהנדפס!); שם ז א; שם ח ג)

ומעניינים מאד המופעים בהם המאירי מצטט מלש' פיה"מ שאינה תואמת לזו שאצלנו ויש להשוות לנוסח כתי"פ ועוד חז"ל"מ.

מאידך ר"א סופר מוכיח שבשעה שכתב את חיבורו לסנהדרין לא היה לפניו פיה"מ עמ"ס כלים (בית הבחירה סנהדרין דף מח א (עמ' 202) הע' ח). ואולי יש להוכיח מכאן שאת מסכת זו כתב בשלב מוקדם. וכ"נ ממש"כ שם (סח א) 'וכן מצאתיה בהדיא אח"כ בפרוש המשנה לגדולי המחברים ברביעי של פסחים'. אף שבפירושו לפסחים הזכיר את פיה"מ לפחות שלוש פעמים.

אמנם יש לציין כי גם בפירושו למקוואות מצינו שלא הזכיר את דברי הרמב"ם במסכת זו (פ"ז מ"ג ראו דברי רא"ס הערה ח <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=5057&width=-17&scroll=0&udid=16260884677537522&pagenum=88>)

לגבי סדר קדשים הרי שבפירושו למסכת תמיד (סוף פ"ג. דף ל ב) מזכיר המאירי את פיה"מ למסכת זו. גם את פירושו לתמורה הכיר (מקוואות פ"ג מ"ג) וכן את פיה"מ למנחות (שקלים פ"ז מ"ג). אמנם קצ"ע של"מ שהזכיר את פיה"מ בכל פירושו לחולין וילע"ע עוד.

מגיד משנה

(אני מונה את המ"מ בין חכמי פרובנס לפי ההנחה שהמקובלת שמקורו הוא בטולוז שבפרובנס ואף את חיבורו הנזכר החל לחבר בהיותו שם וכפי שהראה י"נ רובין במאמרו ר' וידאל דה טולוסה בעל 'מגיד משנה' ויחסו לפילוסופיה ומדע", דעת 84 (2017). https://www.jstor.org/stable/26273324?read-now=1&refreqid=excelsior%3Aae43aea99c2549933498b445694e01a5&seq=3#page_scan_t [ab_contents](https://www.jstor.org/stable/26273324?read-now=1&refreqid=excelsior%3Aae43aea99c2549933498b445694e01a5&seq=3#page_scan_t) עמ' 141 הע' 8)

רי"ח סופר (הנ"ל 'על' עמ' עט-פ) הביא חבל בקיאים הקובעים כי המ"מ לא השתמש בפיה"מ. אלא שהוא מעמיד את דבריהם בתימה לפי שמצינו בפעמים רבות שהרמ"מ כן הזכיר את פיה"מ. ואולי אף לסדר טהרות. רי"ש שפיגל [=הנ"ל מגיד משנה עמ' 572] מוכיח באופן ברור כי לפני המ"מ עמד תרגום פיה"מ בנוסח הנדפס לחמשה סדרים ומכאן הוא מוכיח כי המ"מ לא שלט בערבית וכן שהתרגום לסדר טהרות לא היה קיים בימיו (הוסיף לדון בכך עוד במאמר נוסף (הנ"ל 'האם' עמ' פא-פב) עי"ש שדחה את ראית ריח"ס בעניין סדר טהרות). מובן שההנחה האחרונה אינה עומדת בקנה אחד עם הממצאים שהזכרנו לעיל מראמ"ה וצ"ע לפי שעה

רבי אשתורי הפרחי.

כידוע מקובל להחשיב את הכו"פ בין חכמי פרובנס ומ"מ אין חידוש גדול בכך שמזכיר את פיה"מ שתורגם מעט אחרי לידתו. אלא שכידוע הכו"פ הכיר את השפה הערבית כמוכח מספרו ועכ"ז מהמקומות בהם הוא מצטט את פיה"מ נראה שהשתמש בנוסח הנדפס. ראו למשל פי"ד (מהד' ביהמ"ד להתיישבות ח"ב עמ' קנה <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=47649&st=&pgnum=165&hlite>) (ציטוט לש' פיה"מ ביחס ליהו"כ"פ שחל בשבת ובפרק נ"ט הבגדים שטעונים ושאינם טעונים בדיקה (שם ח"ג עמ' שלג <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=47650&st=&pgnum=333>)). וכך נראה ממקומות נוספים (אם כי כמובן שלעיתים יש שינויי נוסח קלים שקרוב יותר לשייך אותם להעתקה לא מדוקדקת מלתרגום (שונה וז"ב)

עכ"פ נראה שלא היה לפניו המהדו"ב של הרמב"ם ראו פי"ד (ח"א עמ' לז <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=47648&st=&pgnum=105&hlite>) (לגבי קניין גוי להפקיע ממעשר. (וע"ע בשו"ת רב"א ס' א מש"כ בזה) שמהדו"ב חזר הרמב"ם מדבריו. וכן פי"ח (ח"ב עמ' רסג <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=47649&st=&pgnum=271&hlite>) (בדין תרומת אלם לכתחילה שאף בזה חזר בו. וכן בפרק נ"ט (ח"ג עמ' שלד <https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=47650&st=&pgnum=334&hlite>) (בדין על הקשירה האוסרת בכלאים שכידוע <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=16589> הרמב"ם חזר בו מזה)

עוד אזכיר כי לפו"ר לא מצאתי שהזכיר את פיה"מ לטהרות ומיהו ל"מ אינה ראייה ועוד צ"ע בזה.

בין אשכנז לספרד

רא"ש- היכרותו של הרא"ש עם פיה"מ לרמב"ם מעניינת מאד מכמה בחינות. א. איזה נוסח של פיה"מ עמד לפניו. מקור או תרגום. את"ל תרגום תרגום של מי? ב. מדוע הרא"ש מרבה להביא מפיה"מ בפירושו למשנה (למעלה משישים פעמים*) אך לא מזכירו כלל בשאר חיבוריו (מלמד מופע אחד בתשובה כלל ד ס' י). * יש לידע כי בפירוש הרא"ש יש להבחין בין דברי הרא"ש לבין דברי המגיה (בסדר טהרות). וסימן לדבר נכתב בגליון לפירוש הרא"ש (מכשירין סוף פ"ד) שהרא"ש מזכיר את הפירוש בשם הרמב"ם ואילו המגיה מציין לו בשם הר"מ. (אמנם בסדר זרעים (ליתר דיוק במסכת פאה) מזכירו כמ"פ בכינו ר"מ. וכן במכשירין סוף פ"ג).

לגבי השאלה הראשונה ניתן לקבוע כי לא היה לו את פיה"מ במקורו הערבי שלא היה בקי בלשון זו וכנודע מהפולמוס שלו עם רבי ישראל בעניין זה (שו"ת הרא"ש כלל נ"ה). ואף כי ניתן להתעקש ולומר שלא היה בקי בכתב ערבי ואילו פיה"מ נכתב בשפה הערבית אבל באותיות עבריות. (מה גם שיש הפרש בין ערבית ספרותית בה לא היה הרא"ש בקי לערבית מדוברת). ועוד אפשר שמא לאחר אותו פולמוס השתלם בידיעת השפה מ"מ ידים מוכיחות שלא כך הדבר וכפי שנראה מלשונו. (כלים י ז) וכן מצאתי במשניות שהעתיקו מפ"י הרמב"ם. דברים מפורשים יותר מצינו בפירוש לכלאים (ה ח) שם כתב המעתיק: 'א"י* מצאתי היאך לשון זה העתיק הר"ר ישראל מלשון הגרי ללשון עברי לאדון הנכבד הרא"ש ז"ל מפ"י הרמב"ם ז"ל'

(=אמר יצחק. והוא יצחק ב"א אברהם בסודו. עליו ועל העתקתו ראו אצל מ. ריגלר 'הפקת ספרים כתובי-יד בימי הביניים בארץ הגליל' עלי ספר כז (תשע"ז) עמ' 37)
 סביר לשער כי ללמד על הכלל יצאה ופיה"מ שהיה לפני הרא"ש תורגם עבורו ע"י אותו ר' ישראל.
 פרופ' א"א אורבך הניח כדבר פשוט כי כך אכן היה ולדעתו רבי ישראל ב"ר יוסף הוא שתרגם את פיה"מ עבור הרא"ש. (אנצ"ע ערך הרא"ש כרך ז עמ' 446).
 איני יודע מה המקור לקביעה זו אבל אנו מכירים רבי ישראל ב"ר יוסף אלנקאוה בעל מנורת המאור שהיה תלמיד הרא"ש ומוזכר בתשובותיו (כלל ד סי' י).
 והנה בשו"ת הרא"ש כלל נ"ה סי' ידן הרא"ש בתקנת טוליטולה בירושת הבעל והוא מתפלמס שם באריכות עם ר' ישראל ב"ר יוסף שמתגלה שם כבקי בלש' ערב וכמי שתרגם עבור הרא"ש את התקנה הנזכרת. (חלק התשובה שבו מופיע שם אביו נשמט בדפוי' ונדפס במהד' יודלוב י-ם תשנ"ד. איני יודע מדוע פרופ' שרגא אברמסון מכנה אותו ר' ישראל אבן שושאן (הנ"ל 'על תקנת טוליטולה (טולידו) בירושת הבעל את אשתו' ציון ס תשנ"ה עמ' 207).
 נראה שלא תהיה זו הפלגה לשער שאכן הוא זה שתרגם עבור רבו הרא"ש את פיה"מ.

בין כך ובין כך אין ספק שהתרגום שהיה לפני הרא"ש שונה לטובה מהתרגום הנדפס הן מבחינת נקיות מטעויות (למשל במע"ש ד ח בנדפס יש השמטה מחמת הדומות ואצל הרא"ש כהוגן) והן מבחינת התוכן (קל להבחין בכך במקומות (המועטים) בהם הרא"ש מצטט את לש' הרמב"ם למשל זבים ב ב. וע"ע טהרות ז א וברבים אחרים).

כמו"כ יל"ע אם לא היו שינויים במקצת גם במקור הערבי שהיה לפניו (למשל בפ"י לעוקצין ב ב. שלא נמצא לכא' מקור לפירושו בנוסח הרמב"ם שלפנינו). עד כמה שידי מגעת לא הצלחתי למצוא ראייה איזו מהדורה של פיה"מ עמדה לפניו ויל"ע עוד בדבר.

עכ"פ כמעט ודאי שהשתמש גם בנוסח המשנה של הרמב"ם ולא רק בפירושו (כאמור לעיל) (לחלק מ) מתרגמי 'פרויקט רומי' לא הגיע נוסח הרמב"ם) שכן כמה וכמה פעמים הוא מביא את נוסח הרמב"ם ורחוק מאד לומר שמתוך הפירוש הסיק לגבי הנוסח.

(ראו לשונו אהלות יג א: 'יש משניות דגרסי אבל כמו הרמב"ם ז"ל בפירושו למשניות'. וכן נגעים ו ה: 'וכן מצאתי אח"כ הגירסא והפירוש בפירוש הרמב"ם ז"ל וע"ע כלים י ז; פרה ה ג; שם ו א (לב' אחרונים ראוי להוסיף שאותם נוסחאות נמצאו גם בפ"י רבו המהר"ם ולא הזכירו); שם ט ט; מכשירין ג ח; עוקצין ב ב).

נפנה כעת לשאלה השניה מדוע עיקר השימוש של הרא"ש בפיה"מ הוא בפירושו שלו למשניות.

ז' פרנקל (דרכה"מ עמ' 361) תולה זאת בכך שאת פסקיו כתב הרא"ש עוד קודם שהגיע לספרד ואילו פיה"מ התחבר כבר בספרד.

לענ"ד הקביעה שפיה"מ לרא"ש התחבר בספרד היא הגיונית. (עיי' ברא"ש טבוי" פ"א מ"ב 'וכן באשכנז רוב היינות' וחלה א ד 'וראיתי באשכנז' ומאידך בכלאים ט ג 'כמו שעושין בארץ ספרד'). ומסתברת גם ההנחה שבהיותו באשכנז לא הכיר את פיה"מ.

אולם איני יודע האם בהכרח פסקיו נכתבו עוד קודם ועכ"פ לגבי תוספותיו ישנם ראיות שחלקם התחברו כבר בספרד. (ראו מש"כ כאן <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=18859> מאמרו של פאעור שנזכר

שם זמין ברשת http://moreshetsepharad.org/media/-The_Tosefot_of_R_Asher_to_Tractate_Berakhot_by_Jose_Faur.pdf

ודעתו שם כי בל"ס התוספות, עכ"פ לברכות, התחברו כבר בספרד).

גם בנוגע לפסקיו צל"ע אם אכן התחברו כולם באשכנז ומה גם שמצינו שמזכיר בהם לש' ערב (פסחים ב נט וסוכה א לז. ע"פ א.ח פריימן בספרו על הרא"ש

<https://beta.otzar.org/#/b/155177/p/2/t/16360.016001798709467385/fs/0/start/0/end/0/c/163650386484> עמ' לג הערה 17).

לענ"ד יתכן ולא היה לפני הרא"ש תרגום מוכן ומלא של פיה"מ ותלמידו ר' ישראל הנזכר תרגם עבורו את הנצרך לו לפי שעה. וא"כ מובן מדוע דווקא בפירושו למשנה שבאותם ימים כמעט ולא היו לה מפרשים, נזקק הרא"ש לפיה"מ של הרמב"ם.

בדרך זו ניתן גם להבין מדוע רוב המובאות ברא"ש מפיה"מ הם מסדר טהרות (כחמש שישיות!) ורק מיעוטם מסדר זרעים שכן בו עמדו לפניו גם הירושלמי ופ"י ריבמ"צ.

אם נניח שלא כל פיה"מ היה גלוי לפניו ניתן אולי גם להבין מדוע כמעט ולא נמצא ברא"ש ביקורת כלפי פיה"מ לרמב"ם (את פירוש הר"ש הוא מבקר הרבה כמדומני. ביקורת כלפי פיה"מ לרמב"ם מצאתי רק ג' פעמים: פאה ו ג כלים פרק יא משנה ג וד) והנושא טעון עוד בדיקה וליבון ואכ"מ. עכ"פ אפילו היה לרא"ש את פיה"מ בשלמותו סביר מאד שלא נזקק לו עד בואו למלאכת פירוש המשנה שכאמור בזמנו הייתה שדה לא חרושה.

אשכנז.

ככל ניתן לומר כי עד הדפסתו לא הכירו חכמי אשכנז את פיה"מ. שתי נקודות ראויות בכל אופן לציין. ראשית בנוגע להגהות מימוניות. - רי"ח סופר [הנ"ל 'על' בסוף המאמר] מציין כי לזכרונו הגה"מ מזכיר את פיה"מ. רי"ש שפיגל (הנ"ל 'האם' עמ' פג-פד) מהסס בקביעה זו מכמה טעמים. לי הקטן (שאוצרות פרויקט השו"ת נפתחו לפני...) נראה לפתור את החידה כי לא שגה הרב יח"ס ואכן פיה"מ מוזכר פעם אחת בהגה"מ (הל' שכירות פ"ז ה"ז).

<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=58967&st=&pgnum=21>

וזל"ש 'עין במסכת דמאי בפירוש רבינו בפרק ו ובפירוש הר"ש) דא עקא שאין מדובר בהגהה מקורית אלא בתוספת מאוחרת שלא יצאה מיד המחבר ואינה מופיעה במהד' בומברג (ונציה רפ"ד

=<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=42253&st=&pgnum=535&hilite>

וכפי שסימנו לנכון במהד' המדויקות. (מיותר לציין שבהג"מ ד"ק לא באה הגהה זו) לגבי מקורה של הגהה זו אאריך אי"ה במקו"א.

<http://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=45698>

תרומת הדשן - ידועים דברי מהרש"ל (ב"ק פרק א' סי' מ) שהתרומת הדשן לא היה לו פיה"מ. (פרנקל בדרכה"מ עמ' 351 הערה 3 מפקפק אם דברי מהרש"ל נאמרו ככלל או רק כהשערה ולמקרה פרטי. אמנם המעיין בתורה"ד (סי' שנג) יודה כי קשה לומר שמהרא"י ידע על קיום פיה"מ לרמב"ם ולא העלה ע"ד לעיין בו בשעה שהוא מתקשה בפירוש משנה לפי"ד הרמב"ם) לעומת זאת בן דורו **המהרי"ק** הכיר כבר את פיה"מ לנשים ולנזיקין (שורש קעא. עמ' שעד במהד' דויטש-שלזינגר י-ם תשמ"ח)

כמו"כ הוא מזכיר פיה"מ למסכת מקוואות (תשובות מהרי"ק החדשים מהד' פינס ירושלים תש"ל סי' מט) עמ' 246; שו"ת מהרי"ק מהד' דויטש-שלזינגר י-ם תשמ"ח עמ' תמד).

במקו"א מזכיר פיה"מ מבלי לציין את מקומו (הנ"ל חדשים פינס סי' נ עי"ש הערה 8; דויטש-שלזינגר עמ' תלד). וממהרי"ק לתלמידו הגדול רבי עובדיה מברטנורא שביסס את פירושו למשנה על פיה"מ לרמב"ם כידוע.

לא בדקתי לפי שעה אם רע"ב השתמש רק בתרגום המדובר. עכ"פ אם נקבל את ההשערה (שכתובה בויקי

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%95%D7%91%D7%93%D7%99%D7%94_%D7%9E%D7%91%D7%A8%D7%98%D7%A0%D7%95%D7%A8%D7%90%D7%97%D7%99%D7%95%D7%91%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%95

(

שרע"ב החל את חיבורו עוד לפני שעזב את איטליה בשנת רמ"ז אזי נמצא שהיה לו כת"י מהתרגום שנדפס כאמור בשלמותו רק בשנת רנ"ב ומאז השימוש בפירושו נעשה לנחלת בכלל והדברים פשוטים.

<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=58967&st=&pgnum=21>

http://bookreader.nli.org.il/NliBookViewer/?ie_pid=IE44756512&gl=1*1biubsx*_ga*NjI1NDk5NjkwLjE2MjI0Njk2ODI.*_ga_8P5PPG5E6Z*MTYyNDE5NDYxOC42OS4xLjE2MjI0NjQxOTU0OTg1uNTU.&_ga=2.1317368.855562936.1624192211-625499690.1622469682#page/n2/mode/2up

<https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1624197286779&pagenum=1&book=605299>

https://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_func=stream&dps_pid=FL35103
https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001334333/NLI?volumItem=3 (מספרה"ל) 388

=<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=11794&st=&pgnum=361&hilite>

https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001776826/NLI?volumeItem=2

http://ulj.nli.org.il:80/F/?func=direct&doc_number=000200087&local_base=MBI01

גם במהד' הבאה י'עסניץ תק"א (די'ניסטאג שם 12) שמרו על הפרדה זו

https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001365913/NLI?volumeItem=4

לצערי העמוד הרלבנטי לא נסרק. אבל בהשוואה להגהות אחרות שאינן מקוריות נראה כי בדפוס זה טשטשו את ההפרדה בין ההגהות.

עכ"פ עינינו הרואות כי באחת ההדפסות סמוכות (למברג תקע"א. ד' 15) כבר באה הגהה זו כחלק אינטגרלי מהגה"מ

<https://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=40452&st=&pgnum=293>

באותם שנים נדפסו עוד כמה מהד' ולא מצאתי עותק מקוון מהם. ולא ידעתי מתי א"כ חזרו להבדיל ולסמן בין ההגהות המקוריות לאלו החדשות.

עכ"פ חידוש גדול יצא לנו כאן שבהגה"מ שלפנינו נכללו גם הוספות מדפוס אמ"ד תס"ב ולפ"ש ל"מ מי שעמד ע"כ.

ובענין זה דבר נוסף הטעון בדיקה.

כידוע בדפוס בראגאדין נוספו הגהות רבות ממהר"ם פדאוה שהרמ"א בתשובתו הנזכרת קילסם הרבה (וע"ע אצל שפיגל שם מה שהביא מרדב"ר)

כפי שהעיר שפיגל (פ"ט במאמרו שם ועי"ש הערה 10* שכבר קדמו בזה רי"ל אבידע) הרבה מהגהות אלו נשמטו בדפו"א.

מעניין לבדוק אם במהד' פרנקל השלימו חסרון זה עכ"פ אני נתקלתי בהגהה נכבדה אחת שנתקלתי בה במקרה (שאלה ופקדון ז ב)

https://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_func=stream&dps_pid=FL35103

402 (מעניינת מאד ההגהה שנכתבה שם בכתיבה ספרדית!) שבמהד' פרנקל שיבצו אותה לנכון עה"ג. ויל"ע

אם אכן כך נעשה בכל הגהותיו, גם אלו שלא נדפסו אצל יושטיניאן)

[על הגהות מיימונית בכלל והגה"מ ד"ק וד"ו כתבו כאן

<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=22509&p=434253&hilit=#p434253>

וכאן <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=7&t=13217&p=123442&hilit=#p123442>

וכאן <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=22507>

ושתי הערות לפני שניגש לתרגום הקדום.

ידעיה מעניינת וחשובה בקשר למקור הערבי. אברהם יערי במאמרו, פירוש המשנה להרמב"ם במקורו: ביבליוגרפיה של חלקי הפירוש שהוצאו מתוך כ"י, קרית ספר ט תרצ"ב מונה כ-54 הוצאות שונות של חלקים מפיה"מ בתרגום הערבי (כאמור מעודכן לשנת תרצ"ב)

[יערי, ביבליוגרפיה](#)

המאמר פורסם בשני חלקים באותה שנה וכן תוספת אחת משנת תש"ג. בקישור שלעיל יש הפניות לכל המאמרים. לדבריו של יערי הגעתי מתוך מאמרו של קוסמן שיוזכר לקמן.

הרשימה מעתקה אצל קאפח בהקדמה עמ' 11.

לגבי הביקורות תרגומו של הרב קאפח (נידון בהרחבה באשכול הנז"ל). תוך כדי ההתעסקות עם התרגום הישן מצאתי שתי ביקורות דומות על תרגום הרב קאפח האחת אצל רש"ז הבלין מבוא לבית הבחירה אבות עמ' סג

הערה 178 <https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1623061033495>

וכע"ז אצל י"צ פיינטוך, על המשנה שלפני הירושלמי כתב יד לידן תרביץ כרך מה, (ניסן-אלול תשל"ו), עמ' 186 הערה 14 ושם הערה 27.

<https://www.jstor.org/stable/23594783?refreqid=excelsior%3A1a6ede9e2a3198346e9499896ef3de85>

ביקורת נוספת אצל ר"י שילת-מבוא לתיקון משנה ע"ז הוריות עמ' כג

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=164196&width=17&scroll=0&udid=16230391961801792&pagenum=22>

אני יודע שיש בזה לתא ד'לא תחסום' אבל אבקש מהקוראים שלא יגיבו כאן לדברים אלו כדי למקד את הדין בתרגום הישן.

פיה"מ דפוס טוביה פואה [סבינויטה, 1553]

[שפיגל מגיד משנה](#)

[יובל סיני פירוש המשנה](#)

[כת"י המאירי-כתיב](#)

קרית ספר, כח, ע' 279.

[שם נבא \(תשל"ז\), עמ' 173-186](#)

י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי - הגהות ומגיהים, תשס"ה, עמ' 371-373.

[מפעל הביבליוגרפיה](#)

"שתי מהדורות של המאירי למסכת שבת" מוריה, שנה ז, תשל"ז, גליון ב-ג, עמ' 10.

[האשכול אודות כת" המאירי](#)

[קוסמן](#)

[על מה שכתבו בויקי שם פרנקל שתרגום סדר נשים הוא הטוב שבתרגומים [הנ"ל, 'דרכי' 352] יש להנגיד לכך את דברי ר"י שילת [מבוא להקדמת הרמב"ם](#) למשנה עמ' יג שר' שלמה ב"ר יוסף הוא אחד המתרגמים הטובים] לדברי ר"י שילת [מבוא להקדמת הרמב"ם](#) למשנה עמ' יג ר' שלמה ב"ר יוסף הוא אחד המתרגמים הטובים מעניין כי לאחריו בתחמוני מהדורת י טופורובסקי ירושלים תשי"ג עמ' 406 ואפשר שחלק מן התרגום אבד.

[הברמן מבוא](#)

צריך לזכור כי מתרגם סדר נזיקין סיים את עבודתו בשלשה ימים לירח כסליו שנת חמשת אלפים ושמונה וחמשים לבריאת עולם. כחמש עשר שנים לפני פטירת רבנו המאירי וכשנתיים לפני שסיים את 'החיבור הגדול בכל תלאת סדר' (לש' המאירי בסוף הפתיחה למס' אבות).

תרגום פיה"מ לרמב"ם-תרגום פיה"מ שבספר בית הבחירה למאירי שימושו של ראשונים בפירוש המשנה לרמב"ם

לדברים אלו נודעתי מתוך ההקדמה לפיה"מ מהד' קורח י-תשס"ט (עמ' יד הערה 103) ושם גם כמה הפניות נוספות לאיזכורים של פיה"מ במאירי.

כ"שירות לציבור" אני מציין כאן את המבואות לבית הבחירה בהם המהדירים טרחו להפריד בין משנה תורה לפיה"מ מתוך כלל אזכורי הרמב"ם שבמאירי.

ריש לנגה במבואותיו ל ר"ש לנגה בהקדמה לשבת

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=11204&width=17&scroll=0&udid=16255688499739722&pagenum=8>

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=9117&width=-17&scroll=0&udid=16255688499739722&pagenum=8> וביצה
ורא"ס בהקדמתו הנ"ל בהקדמה לר"ה <https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=5056&width=-17&scroll=0&udid=16255688499739722&pagenum=6>
<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=181691&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=6> לכתובות, לקידושין
<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=5055&width=-17&scroll=0&udid=16242574244744732&pagenum=4> , לע"ז
<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=5058&width=-17&scroll=0&pagenum=5> ולנדה

יוזכר גם פרופ' הבלין במפתח לבית הבחירה אבות שבמהדורתו <https://tablet.otzar.org/pages/?&restore=1&t=1625580212740> (עמ' 487. ההפניות כולם שם הם למסכת אבות שתורגמה כאמור ע"י נ' תיבון ללא קשר ל'פרויקט רומי')

פתיחת אלחריזי בראש זרעים-היה בעיר מרשילייא [=מרסיי] ושם התבקש לתרגם את פיה"מ. לעומת זאת בספרו תחכמוני (שער חמישים) הוא מספר כי בהיותו בלונדון ביקש ממנו רבנו יהונתן הכהן לתרגם את סדר זרעים ואכן תרגם ושלח לו הקדמת המעתיק סדר זרעים לאחר מסכת שביעית

אמר המעתיק יוסף הקטן כי יצחק נביה בן אלפחאל חפשי
 בבל המרינה על העתקת סדר זרעים ומצאתי מומה
 מראש הסדר ע- סוף מסכת טביעית מהעתקת החכם הגדול הגבר
 הוקם על קצין על הלשונות ר' יהודה חרזי תמך ומותר המטבתו לא
 מצאתי מאומה וכאשר היתה עלי יד אדון השלום החכם הגדול נר
 ישראל ר' שלמה אדרת ובכתב ידו זרזני נוכי על השלמת הסדר אחרי
 העתקת הסדר טב-ל בגדלי סדר מועד ואין לשום אדם לזון ממצותו
 אכה ואכה כל שכן אני הנרצע לעבודתו וזה השליח אשר אלכני אתי
 דתי למלאת מצותי ולהעתיק אלו המסכתות הנותנות ולעבוד ע
 עבודת הקדש ואמרת לנפשי צאי לך בעקבי הדושים הגדולים אחרי
 הקוצרים וחלקאם בשבלי ואולי מן השמי יתנו לי שכר טרחי ועמלי
 כצעל בטל או כמדיק מכלי אל כלי ומה יפה חבלי ומה נעים גורלי
 שזכיתי לעלות וליראות את פני האדון השם פה לאלם וטובק עורים
 ועל כתפי אשאת ידמות ומעשרות וחלה ונטע רביצי ובבורים וחולי
 אוכח להשלימים במפעל כמו במבטח וליהנות משעודת לויתן ודם
 ענב וחלב כליות חטה ואשפי שדחקתי עמי וכבשתי לפנים מן ה
 הראוי כמה פשיעת בהעתקת סדר מועד ידעתי שלא היה לי להכנס
 בבאן לפי שהשגיאות מצויות הנה יותר מפני מעוט ההרגל וחלמוד
 בזה הסדר ואין מביאין קדשים לבית השכול אבל כונתי היתה
 למלאות מצות הגביר הזכר ואפי' חרב מונחת על הכתף ומעשי לשם
 פמים והוא עדי וסהדי על כן אני משיל תחנתי לפני כל רואיהן לבקד
 ממיהן ולתקן טעיותיהן כי ידעתי שימצא שם הרב משגי מהמסכתו
 אינן כהוגות כמו שזכרתי וקתר דעתי הנזכר על הכל
 וסמתקן כפי יכולתי ישלם האל פעלג ויהי שלמה משכרתו אמן

נעימות ולשבוע מזיו פניו שובע שמחות ויתקיים בימינו ובין כל ישראל חברים מקרא שכתוב כי אז
אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד. אמן ואמן:

הקדמת אבן תיבון אבות
'וכאשר ראו חכמי לוניל עיר מולדתי פירוש זאת המסכתא והפרקים אשר הקדים הרב בחבור עניניה
בקשו ממני להעתיקו להם כאשר עשו במאמר מורה הנבוכים וזה החלי להעתיקו'

שות רשבא ח"א שכה. תיד

ריטבא תענית טו א. גורס ברמב"ם כנדפס מההערת הרב קאפח שם לא נראה שנמצא עד לנוסח זה גם לא במהדו"ק ויל"ע.

ר"ן סנהדרין ה א

שו"ת הראש סי' ד סי' י נוסח שונה. שנת ה ע"ג

פי הרא"ש

שביעית ג ה. בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה

שם סוף מו אבנים

שם ט י נוסח שונה. חוטא נשכר

פאה א ג בזמן שלא מרחו

שם ה ח. כולל תוספות שאינם בנדפס אין לו לקט

מע"ש ד ח. שיינו מהתרגומים ('אגוזים' 'רימונים') כמו"כ בנדפס השמטה מחמת הדומות (קאפח שם 27) וברא"ש כהוגן המניח איסר

כלאים פ"ה ה 'אמר א"י" (ישראל המעתיק)

שם ז א קצ"ע כי בפירוש ישנה צורה ולא מפורש כלום. ואולי כוונתו דברי הרמב"ם בהלכות והוסיף פירוש בלשונו. ייחור קטן בגפן עב

אהלות ח. א. מכונות חיה.

שם שם ירקות חמורים (מוסיף לענה ז"א בנדפס

שם ב גחירים.

שם יב ג קורה בולטת

שם יג א- וש משניות דגרסי אבל כמו הרמב"ם ז"ל בפירושו למשניות פותח טפח בין להביא

שם טז תפוסה תבוסה

זבים ב ב – ציטוט ארוך יחסית. יותר מדויק מהנדפס- בשבעה

שם ה י משכב הנוגע במשכב

שם טהור התנור

טבוי"א א. א. גי' במשנה? קולית-עצם מלא מים

שם ה שעורין וקוסמין

טהרות א ט אם יש בין הגומא

שם ד יב ספק החולין

שם ה ח –יתכן והוא מההלכות- גזרו על הרוקין

שם ו ב ספק לא נכנס

שם ז א –תוספת מהתרגומים ולב מקורה- -נוסח מתוקן מהנדפס- -גי' במשנה- אבל באגודות

שם ה –אלי מההלכות- בעה"ב יושב מצ"א

שם ט ד –גי' במשנה- ויתננהו לעני כהן

ידיים הקדמה –ציטוט ארוך

שם סוף מ"א

שם ג אפילו נתכוין

כלים א סוף מ"ז

שם ג ואם ליין צונן-תוכן

שם ח ג סרידה- נוסח קרוב יותר לחדש

שם ח טבית שפיתה

שם ט א אם אין תחתיה טיט

שם ט ב בטבילה לבד בלא הזאה

שם י ז וסרידה (וכ"מ במשניות) גי' וכן מצאתי במשניות שהועתקו מפי' הרמב"ם' מביא גירסא מגוף המשנה שאינה במהדו"ק. נמצאת אצל קו"ק בעותק המוגה של דפוס נאפולי תוקן בכת"י מאת המגיה (על זהות המגיה למשניות דפוס נאפולי ועל ההשערה שעמדה לפניו נוסחת מהדו"ב של הרמב"ם ראו פיינטוך, ישראל צבי, / הגהות ר' שמואל לירמה למשנה, קרית ספר נב, א (תשלז) עמ' 173-186.

http://bookreader.nli.org.il/NliBookViewer/?ie_pid=IE44761526&_gl=1*1mq74qu*_ga*Njl1NDk5NjkwLjE2MjI0NjE2ODI.*_ga_8P5PPG5E6Z*MTYzNTA4ODI5Ni4xNDkuMS4xNjM1MDg4MzIzLjMz&_ga=2.228910300.110425097.1622469682#page/n0/mode/2up

ועוד אצל י"ש שפיגל עמודים בתולדות הספר העברי - הגהות ומגיהים, תשס"ה, עמ' 371-373.

שם יא ג הקצוצות ביקורת

שם יא ד קלוטרא-ביקורת חריפה

שם יב א שקשר חלזון נוסח אחר ושונה

שם יב א סיטונות

שם ב אקון -ציטוט שאינו בנדפס ? ל"מ כעת

שם יג ח עוקצה נוסח שונה

שם יד ד תמחיות נוסח שונה

שם יח ב חלל הקמרון- נוסח אחר מהנדפס "יטה אותו לצד" בנדפס "לבד"

שם יח ב' ספסל סמכו על האבן נוסח שונה

שם כד יד תכריך-נראה קצת שהיה לו גירסת הרמב"ם במשנה.

שם כח ח של עניים נוסח שונה

מכשירין ב' י תוכן

שם ג ח גירסא (אמנם צ"ע אם הוא מהרא"ש ולא תוספת המגיה כי דרך הרא"ש להביא הפירוש בשם רמב"ם וכאן גריס ר"מ וכפי שהעיר המגיה לקמן פד י')

שם ג ב אא"כ פסק מזכיר גירסא

שם ה ה הזוחלים נוסח שונה קרוב לחדש

שם ו ח ממלא בכתף ח נוסח שונה (אולי בכלל מההלכות?)

שם ט ב קומקומס נוסח שונה

שם י' יאין להם טהרה

נגעים פ"ו ה ואמר ר"ש וכן מצאתי אח"כ הגירסא והפירוש בפירוש הרמב"ם ז"ל

שם יא ו חזר נגע לבגד נראה שהיה לו גירסא

עוקצין ב ב כל הגלעינין לא מוכרעת כוונתו כי נראה שגרס אחרת בדבר הר"מ "מטמאות ומצטרפות" ואין עד לגירסא זו.

שם ב ב ב כדתניא בתוספתא נפל ממנו גרגיר. גירסת הר"מ

שם ג ? משיחרחר- נראה שלא הייתה לפניו פי' הרמב"ם (השולל את פי' הערוך שמזכיר הרא"ש)

פרה ד ב משישית שביעית

שם ה ג מים שאינם ראויים לקדש (ציין גירסת הרמב"ם וגירסא זו ישנה אצל רבו המהר"ם

שם ו א לתוך ידו כשר (ציין גירסת הרמב"ם וגירסא זו ישנה אצל רבו המהר"ם

שם ט ט את הטהור' כן מצאתי הגירסא בפירוש הרמב"ם ז"ל" וכמעט מוכרח מתוכו שהייתה לפניו נוסח המשנה לרמב"ם